

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

МІРОШНИЧЕНКО ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 371.13:37.017.4:37.035

**ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ДО
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ АНТАРКТИКИ В КОНТЕКСТІ
ВІКОВОЇ ПЕРІОДИЗАЦІЇ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Реферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Острог 2023

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному університеті «Острозька академія»,
Міністерство освіти і науки України

Науковий консультант: доктор психологічних наук, професор
Пасічник Ігор Демидович,
Національний університет «Острозька академія»,
ректор

Офіційні опоненти:
доктор психологічних наук, професор
Коkun Олег Матвійович,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН
України,
заступник директора з науково-інноваційної
роботи

доктор психологічних наук, професор
Рибалка Валентин Васильович,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України,
провідний науковий співробітник відділу
психології праці

доктор психологічних наук, професор
Савчин Мирослав Васильович,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, завідувач
кафедри психології

Захист відбудеться «27» жовтня 2023 року об 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 48.125.03 у Національному університеті «Острозька академія» за адресою: вул. Семінарська, 2, м. Острог, Рівненська обл., 35800.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті www.oa.edu.ua та в науковій бібліотеці Національного університету «Острозька академія» за адресою: вул. Семінарська, 2, м. Острог, Рівненська обл., 35800.

Реферат розісланий «27» вересня 2023 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. Ю. Гільман

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Ставши самостійною державою, Україна приєдналася до Договору про Антарктиду, а в 1996 р. увійшла до складу держав, що мають в Антарктиці постійно діючі станції. З 2004 р. Україна має статус Консультативної Сторони Договору про Антарктиду. Така висока міжнародна місія поставила перед науковцями України принципово нові й важливі завдання.

Від психологічної готовності зимівників українських антарктичних експедицій (УАЕ) великою мірою залежить рівень виконання їх професійних обов'язків в умовах Антарктики, тому дослідження цієї проблематики є важливим і актуальним.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що психологічну готовність до діяльності переважно розуміють як: якісний показник саморегуляції поведінки людини (G. Allport, F. Znaniecki, W. Thomas та ін.); психічний стан, що характеризує життєдіяльність людини як біосоціальної істоти (О. Вознюк, Д. Узнадзе та ін.); стійку характеристику особистості (В. Большакова, Я. Васильєв, Р. Каламаж та ін.); як особистісне утворення у системі соціальних відносин та його конкретизація у діяльності (І. Зязюн, Г. Костюк, Д. Ніколенко, В. Рибалка та ін.); здатність особи до виконання професійних функцій (Я. Крушельницька, В. Кучеренко, О. Малхазов, В. Погрібна; Б. Федоришин, М. Чобітько, В. Ямницький); складне інтернальне особистісно-діяльнісне утворення (І. Бех, О. Кокун, В. Кузовик, С. Максименко; І. Пасічник, Д. Романовська, Т. Титаренко, О. Чебикін та ін.); компонент загальної спрямованості особистості або форма її виявлення в певному виді діяльності (Г. Гандзілевська, Г. Костюк, А. Петровський, К. Платонов, В. Семиченко та ін.); професійні мотиви й інтереси (І. Баклицький, Л. Карамушка, В. Рибалка та ін.).

Особливу роль в осмисленні мотивації як складового компонента готовності до життєдіяльності, відіграли праці М. Артюшиної, Р. Генсона, С. Занюка, В. Климчука, Г. Костюка, О. Леонтьєва, А. Маслоу, С. Рісс, М. Рокіча, П. Сімонова, Е. Фромма, У. Шутца, М. Gladwell та ін.

Психологічна готовність в різних сферах життєдіяльності як предмет наукового дослідження розглядається у багатьох працях сучасної української науки, зокрема О. Галус, Є. Єгорова, О. Матласевич, Ю. Пелех, Г. Пирог, Л. Подоляк, Н. Тарновська та ін. вивчали її щодо педагогічної діяльності; Н. Белік, Л. Богдан, В. Бочелюк, Т. Гармаш, Н. Сміла та ін. – щодо економічних видів діяльності; В. Воробйова, В. Замана, О. Керницький, О. Колесніченко, А. Лиман, В. Молотай, Л. Мороз, І. Окуленко, І. Приходько та ін. – щодо виконання професійної діяльності у збройних силах; а І. Ващенко, О. Волуйко, І. Горелов, І. Платонов, Ж. Половнікова, Н. Полудьонна, В. Ягупов та ін.

розглядають особливості готовності до діяльності у системі органів внутрішніх справ та охоронній діяльності.

Проблемі психологічної готовності до виконання спільної професійної діяльності присвячені праці таких авторів, як О. Булгакова, П. Горностай, Т. Кирюшатова, Д. Книппенберг, М. Хогг, У. Шутц, Т. Яценко. Питанням психологічної готовності до діяльності в особливих і екстремальних умовах приділяється увага в роботах таких науковців, як Є. Володарський, М. Дворнік, О. Долгополова, О. Євсюков, Б. Зацарний, І. Коваль, О. Кокун, М. Корольчук, В. Крайнюк, Е. Ларссен, В. Лефтеров, О. Макаревич, Є. Моїсеєнко, Г. Пишнов, Б. Смирнов та ін.

Питанням готовності зимівників до професійної діяльності в Антарктиці присвячені роботи зарубіжних і вітчизняних науковців, таких як Л. Бахмутова, Л. Висоцька, А. Гордєєв, В. Ільїн, В. Кальниш, О. Ковалевська, О. Кокун, В. Кузовик, В. Ластовченко, С.-А. Мадяр, Є. Моїсеєнко, Ю. Оникієнко, І. Пасічник, Н. Привалова, К. Тишковець, М. Barbarito, S. Baldanza, R. Bhargava, A. Bhatia, N. Chen, G. Chugh, G. Domuschieva-Rogleva, T. Iancheva, S. Khandelwal, E. Larsen, G. Leon, H. Li, A. Mishra, S. Mukerji, A. Peri, U. Sachdeva, G. Sandal, B. Mehlhorn, H. Mehlhorn, M. Mehta, J. Mullin, L. Palinkas, A. Voznyuk, Q. Wu, C. Xu, T. Zhang.

Автори наголошують, що до чинників шкідливого впливу на функціональний стан зимівників, на їхнє здоров'я та психологічне благополуччя належать такі фактори, як суворий клімат, особливості регіональної фотоперіодики, зсув часових поясів, активація метео- та геліофізичних явищ тощо, а також умови ізоляваності від навколишнього світу, сенсорної та соціальної депривації, незвичні умови зовнішнього середовища. Названі фактори негативно позначаються на психофізіологічному стані людини, що проявляється у симптомокомплексі «антарктичного синдрому»: порушення сну, головний біль, погіршення настрою і самопочуття (О. Мірошніченко, Є. Моїсеєнко, В. Литвинов).

Означені чинники обумовлюють необхідність спеціальної психологічної підготовки фахівців до життєдіяльності в умовах Антарктики.

Таким чином, наявність протиріччя між системою підготовки зимівників до діяльності в особливих умовах і наявним рівнем психологічної готовності до виконання професійних обов'язків та довготривалим проживанням в Антарктиці; недостатня увага науковців до означеної проблеми; відсутність обґрунтованих теоретико-емпіричних досліджень психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики; неврахування у процесі формування команд зимівників вікових особливостей готовності до життєдіяльності в екстремальних умовах; недостатність використання інноваційних технологій для адаптаційних, особистісних та соціальних аспектів психологічної підготовки українських зимівників зумовлюють **актуальність** теми нашого

дисертаційного дослідження – **«Психологічна готовність особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики в контексті вікової періодизації».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано на базі Національного університету «Острозька академія», емпірична частина дослідження – на базі Державної установи Національний антарктичний науковий центр Міністерства освіти і науки України (ДУ НАНЦ МОН України) в межах Державної цільової науково-технічної програми досліджень України в Антарктиці на 2011–2020 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 1002. Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Національного університету «Острозька академія» (протокол № 5 від 28 листопада 2019 р.).

Мета дослідження: здійснити системне теоретико-методологічне обґрунтування змісту та структури психологічної готовності особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики та експериментально виявити її особливості у представників різних вікових груп зимівників, а також розробити відповідні науково-методичні рекомендації.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу сутнісних та структурних особливостей психологічної готовності визначити її зміст та структурно-компонентний склад в умовах Антарктики.

2. Теоретично обґрунтувати та емпірично верифікувати функціонально-особистісну модель психологічної готовності українського зимівника до життєдіяльності в умовах Антарктики.

3. Обґрунтувати процедурно-методичне забезпечення емпіричного вивчення психологічної готовності зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики у контексті вікової періодизації.

4. Розробити професіограму та систему психотипів українських зимівників, які виконують діяльність в екстремальних умовах.

5. Провести емпіричне дослідження психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики та здійснити порівняльний аналіз її показників у розрізі вікових груп і психотипологічних особливостей зимівників в динаміці.

6. Обґрунтувати психолого-педагогічні засади психологічного супровіду членів УАЕ; підготувати науково-методичні рекомендації щодо підбору членів експедицій і призначення їх керівників.

Об'єкт дослідження: психологічна готовність особистості до життєдіяльності в екстремальних умовах.

Предметом дослідження є психологічні особливості готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики зимівників різних вікових груп.

Теоретико-методологічною основою стали: загальнонаукова методологія системного підходу до розуміння особистості (І. Бех, І. Зязюн, Г. Костюк, Б. Ломов, Д. Майерс, С. Максименко, Л. Орбан-Лембрик, І. Пасічник, М. Савчин, В. Рибалка та ін.); методологічні засади психологічного дослідження професійної діяльності (Р. Каламаж, Л. Карамушка, О. Кокун, Г. Костюк, С. Максименко, В. Москаленко та ін.), теорія міжособистісних і соціальних відносин (М. Кальницька, Л. Карамушка, Д. Кніппенберг, В. М'ясищев, М. Хогг, В. Рибалка, У. Шутц, М. Gladwell та ін.), теорія соціальної дії (Ф. Знанецький, У. Томас та ін.); теорія соціального наuczіння (А. Бандура та ін.); теорія міжособистісних відносин і когнітивні теорії особистості (І. Пасічник, Дж. Роттер, Г. Салліван та ін.); теоретичні засади дослідження готовності до діяльності в екстремальних умовах (О. Долгополова, О. Кокун, М. Корольчук, В. Крайнюк, Е. Ларссен, Б. Смирнов та ін.); в умовах полярних експедицій (П. Гожик, Є. Дикий, В. Литвинов, В. Маланчук, К. Марков, А. Матусов, Є. Моїсеєнко та ін.).

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс науково-дослідних методів, які відповідають меті та завданням дослідження.

1. Теоретичні: аналіз філософської, психологічної, соціологічної, історичної, методичної літератури з метою обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження; порівняння, узагальнення і систематизація історичних передумов та досвіду дослідження психологічної готовності до життєдіяльності в змінених умовах, методів і технологій підготовки зимівників; абстрагування, ідеалізація, моделювання для побудови професіограми українського зимівника, створення системи психотипів зимівників, які працюють в екстремальних умовах, а також моделі психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики; дедукція, синтез для розробки науково-методологічного інструментарію для дослідження психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики.

2. Емпіричні та психодіагностичні: опитування, анкетування, спостереження та самоспостереження, інтерв'ювання, вивчення біографій, аналіз продуктів діяльності, комплекс психодіагностичних методик: тест-опитувальник «ЕРІ» (Г. Айзенк, адаптовано А. Шмельовим), методика діагностики темпераменту (Я. Стреляу), методика «Дослідження властивостей темпераменту» (В. Русалов), методика «Формула темпераменту» (А. Белов), методика «Визначення типів темпераменту» (Н. Обозов), методика «Властивості вищої нервової діяльності» (Інститут В. М. Бехтерева) – *для діагностики психофізіологічної складової психологічної готовності зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики*; методика «Діагностика спрямованості особистості» (Б. Басс), методика «Діагностика соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері»

(О. Потьомкіна), методика «Діагностика ступеня задоволення основних потреб» А. Маслоу, методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіч, адаптація О. Фанталової), тест мотиваційної чутливості «Reiss Profile» (С. Рісс) – для *діагностики мотиваційної складової психологічної готовності зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики*; опитувальник «ОПКДЕ: організованість, працелюбність, колективізм, допитливість, естетичний розвиток» (Н. Рейнвальд), методика «Визначення акцентуацій характеру» (К. Леонгард і С. Шмішек), методика «Діагностика характерологічних особливостей особистості» (Т. Маталіна), опитувальник «МІНІ-МУЛЬТ» (скорочений варіант Міннесотського багатовимірного особистісного опитувальника ММРІ, адаптовано Ф. Березіним, М. Мірошниковим), особистісний опитувальник «Personality Self-portrait» (Дж. Олдхем, Л. Морріс, адаптація О. Мірошніченко) – для *діагностики характерологічної складової психологічної готовності зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики*; опитувальник «САН» (А. Доскін, Н. Лаврентьєва, М. Мірошников), методика «Вимір рівня тривожності» (Дж. Тейлор), методика «Діагностика нервово-психічної напруги» (Т. Немчин), методика «Шкала оцінки рівня реактивної (ситуативної) та особистісної тривожності» (Ч. Д. Спілбергер), методика «Діагностика рівня емоційного вигорання» (В. Бойко), методика визначення нервово-психічної стійкості у стресі «Прогноз» (В. Бодров) – для *діагностики адаптаційної складової психологічної готовності зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики*; опитувальник «Стиль мислення» (Р. Бремсон, А. Харрісон, адаптовано А. Алексеєвим, Л. Громовою), тест «Неіснуюча тварина» (М. Дукарович) – для *діагностики інтелектуальної складової (мислення і уява) психологічної готовності зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики*, анкетування щодо комфортності проживання в умовно замкнутому колективі протягом тривалого часу (авторська); методика «Дослідження самооцінки» (Т. Дембо-С. Рубінштейн), методика «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» (К. Томас, адаптація Н. В. Гришиної), методика «Діагностика міжособистісних відносин» (Т. Лірі), методика «Соціометрія» (Дж. Морено) – для *діагностики соціально-психологічної складової психологічної готовності зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики*.

3. Експертне оцінювання зимівників щодо успішності адаптації як складової готовності до життєдіяльності на Українській антарктичній станції: структуроване анкетування керівників експедицій та досвідчених представників НАНЦ для дослідження особливостей міжособистісної взаємодії, прояву особистісних якостей і властивостей зимівників, вікових особливостей та

впливу начальника експедиції на процеси адаптації та ефективності життєдіяльності під час експедицій.

4. Математичні та статистичні: описова статистика (групування, графічний вираз, кількісна та відсоткова оцінка даних), метод рангової кореляції Спірмена, порівняння середніх значень за допомогою параметричних методів.

Емпірична база дослідження. Емпіричне дослідження проведено впродовж 2011–2021 рр. на базі Державної установи Національний антарктичний науковий центр Міністерства освіти і науки України (ДУ НАНЦ МОН України), яка організовує щорічні наукові експедиції на Українську антарктичну станцію «Академік Вернадський» та забезпечує життєдіяльність зимівників на станції, координує проведення комплексних фундаментальних та прикладних наукових досліджень згідно з Державною цільовою науково-технічною програмою досліджень в Антарктиці. Дослідження проводилось серед зимівників 10-ти українських антарктичних експедицій: загальна чисельність – 71 особа віком від 22 до 64 років, з них 97,2 % чоловіків, 2,8 % жінок.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *уперше:*

- на теоретичному та емпіричному рівнях здійснено системний аналіз феномену психологічної готовності українського зимівника до життєдіяльності в умовах Антарктики як інтегрального утворення особистості та визначено її зміст і структурно-компонентний склад;
- розроблено функціонально-особистісну модель психологічної готовності українського зимівника до життєдіяльності в умовах Антарктики, що інтегрує особистісний, діяльнісний та функціонально-професійний підходи й охоплює особистісну та функціональну складові готовності зимівників;
- охарактеризовано структуру психологічної готовності зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики та визначено її рівні (високий, достатній, задовільний), критерії (соціально-професійний, психофізіологічний, мотиваційно-ціннісний, особистісно-характерологічний, адаптаційний, когнітивно-комунікативний) та показники готовності;
- здійснено комплексне дослідження (в динаміці) складових психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики у зимівників 3-х вікових груп (зрілого, середнього та молодого віку) та проаналізовано різницю в показниках готовності між їх представниками;
- розроблено професіограму українського зимівника, визначено її структуру (виконувані функції, домінуючі види діяльності, якості та властивості особистості, що забезпечують успішність виконання професійної діяльності зимівника або перешкоджають їй), та компоненти структури

професіограми (загально-професійний, морально-вольовий, соціально-гуманістичний, інтелектуально-когнітивний, психофізіологічно-адаптивний);

- визначено та охарактеризовано психотипи зимівників, критерії їх виділення (психофізіологічний, мотиваційно-особистісний та характерологічно-акцентований) та підібраний методологічний інструментарій для визначення психотипу зимівника;

- теоретично обгрунтовано та емпірично визначено особливості мотивації до діяльності в умовах Антарктики в розрізі вікових груп;

поглиблено та уточнено:

- наукові уявлення щодо змісту та структури психологічної готовності до життєдіяльності в екстремальних умовах, у т. ч. в експедиційних умовах Антарктики;

- процедурно-методичне забезпечення емпіричного вивчення психологічної готовності зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики у контексті вікової періодизації;

- психолого-педагогічні засади психологічного супроводу членів УАЕ в залежності від вікових і психотипологічних особливостей;

удосконалено:

- методологічно-дидактичні підходи щодо психологічного підбору учасників експедицій і призначення начальників українських антарктичних експедицій;

подальшого розвитку набули:

- особистісний і діяльнісний підходи до вивчення психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах.

Практична значущість дисертаційного дослідження полягає в розробці авторського комплексу апробованих та адаптованих методик психодіагностичного вивчення психологічної готовності, що придатні для вимірювання кількісних та якісних характеристик компонентів досліджуваного явища. Теоретичні результати й висновки дослідження можуть бути використані для розширення та оновлення змісту таких навчальних дисциплін, як «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Фізіологія людини і вікова фізіологія», «Психофізіологія». Під час викладання дисциплін професійного циклу психологічного спрямування можуть бути використані навчально-методичні посібники дисертантки, що відображають матеріали дисертаційного дослідження «Конфлікти та шляхи їх попередження у працюючих в умовах ізольованої групи», «Лідерство та його розвиток в екстремальних умовах», «Діяльність психолога з підготовки команди фахівців до роботи в екстремальних умовах», «Акмеологічні засади проведення психолого-педагогічних тренінгів для дорослих», а також авторська психологічна гра з використанням МАК «Подорож до Антарктиди». Спроектовані результати

готовності фахівців до життєдіяльності в умовах Антарктики, а також відповідні критерії і показники її вимірювання забезпечать здійснення моніторингу якості професійної підготовки українських зимівників, формування практичних рекомендацій щодо профілактики захворювань фахівців екстремальних видів діяльності, а також можуть бути покладені в основу психологічного підбору кандидатів до антарктичних експедицій, до команди кораблів далекого плавання, підводних човнів, космічних кораблів, груп альпіністів, різноманітних наукових експедицій тощо. Теоретично й емпірично обґрунтовані положення дослідження можуть стати підґрунтям для розв'язання наукових і практичних завдань психологічної науки.

Результати дослідження впроваджено:

у процес виконання Державної цільової науково-технічної програми проведення досліджень в Антарктиці на 2011–2020 роки за напрямом «Медико-фізіологічні дослідження» (довідка № 203 від 18.06.2018 р.); проведення навчально-тренувальних зборів зимівників українських антарктичних експедицій на базі Головного центру спеціального контролю Державного космічного агентства України у смт Городок Радомишльського району Житомирської області (довідка № 89 від 22.10.2021 р.); проведення психологічного вивчення індивідуально-типологічних особливостей військовослужбовців в/ч (довідка № 436 від 09.02.2023 р.); проведення навчально-тренувальних зборів зимівників УАЕ на базі Низькочастотної обсерваторії відділу радіофізики геокосмосу Радіоастрономічного інституту НАН України у с. Мартове Печенізького району Харківської області (довідка № 237-62/1 від 03.02.2023 р.); виконання заходів Державної цільової науково-технічної програми проведення досліджень в Антарктиці на 2011–2020 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 1002 (лист директора Національного антарктичного наукового центру Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України № 90 від 14.03.2014 р.); у комплексну структуру науково-дослідної роботи Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України (довідка № 104/1-98 від 30.03.2023 р.), в освітній процес соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 236/01 від 24.02.2023 р.); Навчально-наукового інституту менеджменту та психології Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» НАПН України (довідка № 20-16/28 від 29.03.2023 р.); Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (довідка № 1235/26/1) від 30.06.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Розроблені автором наукові положення та одержані емпіричні дані є самостійним внеском у дослідження проблеми психологічної готовності особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики

у віковому аспекті. У статтях «Antarctica challenges the new horizons in predictive, preventive, personalized medicine: preliminary results and attractive hypothesis for multidisciplinary prospective studies in the Ukrainian «Akademik Vernadsky» station» та «Erratum to: Antarctica challenges the new horizons in predictive, preventive, personalized medicine: preliminary results and attractive hypothesis for multidisciplinary prospective studies in the Ukrainian “Akademik Vernadsky” station», що опубліковані у співавторстві з Е. Moiseyenko, V. Sukhorukov, G. Pyshnov., Mankovska I., Rozova K. дисертантці належить аналіз дослідження психофізіологічних показників у зимівників УАЕ в динаміці. У статті «Study of Ukrainian Polar Explorers' Psychological Readiness for Extreme Environments at the Antarctic Station», що написана у співавторстві з I. Pasichnyk, A. Voznyuk, S. Kubitskyi, M. Roganova, H. Tsvietkova, I. Shorobura, I. Bloshchynskyi, дисертантка проаналізувала мотиваційну складову психологічної готовності українських зимівників, окреслила вікові межі груп досліджуваних, описала різницю у показниках мотиваційної складової у визначених вікових групах. У статтях «Вікові особливості психологічної адаптації українських зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики» та «Готовність українських зимівників до життєдіяльності на антарктичній станції», опублікованих у співавторстві з І. Пасічником, авторкою здійснено трактування психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики, проаналізовано результати емпіричного дослідження вікових особливостей готовності зимівника до діяльності в екстремальних умовах на прикладі 9-ти УАЕ. У статтях «Роль акцентуації характеру в адаптації особистості до екстремальних умов життєдіяльності», «The role of individually-typology features in the adaptation of personality to extreme conditions», «Застосування психологічного інструментарію до дослідження індивідуально-типологічних особливостей майбутніх фахівців» та «Врахування індивідуально-психологічних особливостей у підготовці до професійної діяльності майбутніх спеціалістів», написаних у співавторстві з О. Гуцуляк, дисертанткою обґрунтовано виділення індивідуально-типологічних особливостей особистості, здійснено співставлення класифікацій типів акцентуацій у різних авторів, представлено наявність акцентованих рис українських зимівників. У статті «Dynamics of indicators of adaptation to life in the Antarctica among polar explorers of different age groups», опублікованою у співавторстві з О. Voznyuk, авторкою здійснено емпіричне дослідження процесів адаптації у зимівників різних вікових груп. У працях, написаних у співавторстві з Л. Бахмутовою, «Діагностика вікової диференціації мотиваційної складової професійної діяльності в екстремальних умовах антарктичних експедицій», «Динаміка типів мотивацій до професійної діяльності в українських антарктичних експедиціях серед зимівників різних вікових груп» та «Motivation for professional activity in

extreme conditions in Antarctica among winterers of different age groups» дисертантка обґрунтувала виділення мотиваційної складової психологічної готовності, уточнила її компоненти, проаналізувала результати досліджень мотиваційного профілю зимівників за методикою Ст. Рісса. У статті «Впровадження діагностичних процедур і тренінгових програм у психологічну підготовку та реабілітацію зимівників», надрукованою у співавторстві з О. Гуцуляк, О. Марченком, дисертанткою обґрунтовано методологічні засади впровадження діагностичних процедур і тренінгових програм у процес підготовки українських зимівників до УАЕ на станцію «Академік Вернадський», надано емпіричні дослідження психологічної готовності зимівників у процесах підготовки та реабілітації до та після життєдіяльності в екстремальних умовах. У статті «Формування лідерських якостей особистості як засіб протистояння стресовим умовам», опублікованою у співавторстві з О. Марченком, авторкою визначено лідерські якості особистості у протистоянні стресовим умовам Антарктики. У статті «Дослідження міжособистісних стосунків фахівців сфери управління», написаною у співавторстві з Н. Хомяк, дисертантка апробувала дослідження міжособистісних стосунків у замкнутому колективі. Розробки та ідеї, що належать співавторам, у дисертаційному дослідженні не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Результати наукових пошуків оприлюднено на таких науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах: *міжнародних*: V Міжнародна Антарктична конференція «Антарктика і глобальні системи землі: нові виклики та перспективи» (Київ, 17-19 травня 2011 р.); VI Міжнародна Антарктична конференція «Інтернаціоналізація досліджень в Антарктиці – шлях до духовної єдності людства» (Київ, 15-16 травня 2013 р.); VII Міжнародна Антарктична конференція «Антарктичні дослідження: нові горизонти та пріоритети» (Київ, 12-14 травня 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Становлення та розвиток акмеології: теоретичні і прикладні аспекти» (Житомир, 29 травня 2015 р.); XI Міжнародна науково-практична конференція «Адаптаційні можливості дітей та молоді» (Одеса, 15-16 вересня 2016 р.); XV Міжнародна науково-практична конференція «Формування професійної майстерності майбутніх фахівців в умовах освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу» (Житомир, 17-18 листопада 2016 р.); VIII Міжнародна Антарктична конференція, присвячена 25-річчю приєднання України до договору про Антарктику (Київ, 16-18 травня 2017 р.); XVII Міжнародна науково-практична конференція «Професійна підготовка фахівців в умовах неперервної освіти: креативний підхід» (Житомир, 16 листопада 2017 р.); XVI Міжнародна науково-практична конференція Всеукраїнської асоціації фізіотерапевтів та курортологів «Сучасні технології реабілітації в різних моделях охорони

здоров'я» (Одеса, 25-27 травня 2018 р.); XII Міжнародна науково-практична конференція «Адаптаційні можливості дітей та молоді» (Одеса, 13-14 вересня 2018 р.); XXI Міжнародна науково-практична конференція «Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні» (Житомир, 21-22 листопада 2019 р.); IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Особистісне зростання: теорія і практика» (Житомир, 21 квітня 2020 р.); XII Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2020 р.); Science and Professional Conference Pedagogy and Psychology in an Era of Increasing Flow of Information (Budapest, 3rd of May 2020); XIII Міжнародна науково-практична конференція «Адаптаційні можливості дітей та молоді» (Одеса, 10-11 вересня 2020 р.); International Antarctic Conference dedicated to the 25th anniversary of raising of the National Flag of Ukraine at the Ukrainian Antarctic Academician Vernadsky Station (Kyiv, May 11-13, 2021); XXVIII Congress of the Polish Physiological Society, Medical University of Gdansk, Department of Physiology (Gdansk, Poland, September 15-17, 2021); XXIV Міжнародна науково-практична онлайн конференція «Теорія і практика професійної підготовки майбутніх фахівців до інноваційної діяльності» (Житомир, 25-26 листопада 2021 р.); XIV Міжнародна науково-практична конференція «Адаптаційні можливості дітей та молоді» (Одеса, 15-16 вересня 2022 р.); XXVI Міжнародна науково-практична конференція «Підвищення професіоналізму фахівця засобами інноваційних педагогічних технологій» (Житомир, 6-7 грудня 2022 р.); *всеукраїнських*: Всеукраїнська науково-практична конференція «Наукові підходи в управлінні навчальними закладами» (Житомир, 28 квітня 2015 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Теоретико-методологічні засади професійної підготовки керівників навчальних закладів» (Житомир, 29 березня 2016 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Теорія і практика професійної підготовки фахівців у контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів» (Житомир, 20-21 квітня 2016 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Управління закладами освіти на засадах акмеологічного підходу» (Житомир, 16 березня 2018 р.); Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Педагогічні інновації» (Миколаїв, 28-29 квітня 2021 р.); Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Актуальні проблеми особистісного зростання» (Житомир, 13 травня 2021 р.); VII Всеукраїнська мультидисциплінарна конференція «Чорноморські наукові студії» (Одеса, 14 травня 2021 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми збереження національної ідентичності освітньої системи України в контексті євроінтеграційних процесів» (Бар, 21 квітня 2022 р.); Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (онлайн) «Розвиток професіоналізму педагогічних працівників в умовах післядипломної педагогічної освіти»

(Житомир, 23 травня 2022 р.); *регіональних і університетських*: Міжрегіональна науко-практична конференція «Механізми адаптації до змінених умов життєдіяльності» (Житомир, 15-16 грудня 2010 р.); Міжрегіональна науково-практична конференція «Ресурсний підхід в управлінні навчальними закладами» (Житомир, 16 квітня 2013 р.); XV Науково-практична конференція «Проблеми і перспективи етапного відновного лікування» (Тернопіль, 10-11 вересня 2015 р.); Регіональна науково-практична інтернет-конференція «Андрагогічний супровід особистісного та професійного зростання педагога» (Житомир, 30 вересня 2020 р.); Щорічна звітна наукова конференція викладачів та молодих науковців Житомирського державного університету імені Івана Франка (Житомир, 23 грудня 2020 р.); XXVI наукова викладацько-студентська конференція з нагоди 445-річчя Острозької академії, 440-річчя Острозької Біблії (Острог, 11 – 14 травня 2021 р.); Наукова конференція викладачів та молодих науковців Житомирського державного університету імені Івана Франка з нагоди Днів науки та 30-річчя діяльності аспірантури (Житомир, 19-20 травня 2022 р.); Регіональна науково-практична інтернет-конференція «Створення, підтримка та розвиток безпечного освітнього середовища в закладі освіти» (Житомир, 12 грудня 2022 р.).

Кандидатську дисертацію за темою «Формування соціально значущих якостей особистості майбутнього вчителя» зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки захищено у спеціалізованій вченій раді Житомирського державного університету імені Івана Франка (2008 р.). Матеріали та результати кандидатської дисертації в докторській дисертації не використовувались.

Публікації. Основні результати дослідження представлено у 58 публікаціях здобувача, з яких 3 – статті у наукових періодичних виданнях інших держав, що входять до бази SCOPUS; 2 – статті у наукових періодичних виданнях, що входять до бази WEB of SCIENCE; 1 – одноосібна монографія; 1 – розділ у колективній монографії, виданій в країні Євросоюзу; 16 – статей у наукових виданнях України, які затверджені як фахові в галузі психології; 2 – статті у наукових періодичних виданнях інших держав, що входять до країн Євросоюзу; 1 – підручник з грифом МОН України; 8 – науково-методичних посібників і методичних рекомендацій; 24 – статті та тези в інших наукових виданнях і збірниках матеріалів міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференцій та конгресів.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (417 найменувань, із яких – 96 іноземними мовами), додатків. Робота містить 148 таблиць (загальним обсягом 23 сторінки), 107 рисунків (загальним обсягом 7 сторінок) та 7 додатків (на 40

сторінках). Загальний обсяг дисертації – 486 сторінок друкованого тексту, з них 394 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, розкрито його теоретико-методологічні засади, вказано використані наукові методи дослідження, висвітлено наукову новизну і практичну значущість роботи, подано відомості про апробацію та впровадження її результатів, структуру і обсяг дисертації.

У першому розділі – *«Готовність особистості до життєдіяльності в екстремальних умовах»* – охарактеризовано основні методологічні підходи до дослідження готовності особистості до життєдіяльності в екстремальних умовах у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці, проаналізовано напрями вивчення психологічної готовності, визначено зміст, компонентний склад і структуру досліджуваного явища, проаналізовано співвідношення психологічної готовності з іншими суміжними конструктами.

Проведений теоретико-методологічний аналіз поняття *життєдіяльність* у контексті виокремлених нами 4-х підходів – екзистенційно-змістовий підхід (Е. Зінь; С. Щерба, В. Щедрин, В. Заглада), соціально-професійний підхід (І. Бакліцький, Е. Долгополова, С. Занюк, Р. Каламаж, Л. Карамушка, М. Корольчук, В. Крайнюк, С. Максименко, І. Пасічник, Б. Смирнов, О. Чебикін, Н. Чепелєва), вітально-орієнтований підхід (Р. Генсон, Ф. Генсон, О. Кокун, Е. Ларссен, Є. Моїсеєнко, В. Рибалка), системно-екологічний підхід (О. Вознюк, В. Зацарний, О. Міхеєнко, Х. Рослінг, У. Шутц) – дав змогу уточнити зміст поняття *життєдіяльність* з позицій інтегративного підходу, з метою більш ефективного застосування для аналізу діяльності в умовах несприятливого клімату, закритого простору, відбору зимівників щодо роботи на антарктичній станції. Враховуючи сукупність наукових поглядів, *життєдіяльність людини* визначаємо як спосіб її існування, професійної та буденної діяльності і відпочинку, що відбувається у постійному контакті з навколишнім середовищем.

Поняття психологічної готовності до діяльності розглядається з підходів: *життєдіяльнісного* (О. Булгакова, Д. Узнадзе), *особистісного* (А. Большакова, Я. Васильєв, Р. Каламаж, І. Подтикан), *функціонального* (І. Бакліцький, Л. Виготський, Л. Карамушка, Я. Крушельницька, В. Кучеренко, О. Малхазова, А. Налчаджян, В. Погрібна; Б. Федоришин, М. Чобітько, В. Ямницький), *особистісно-діяльнісного підходу* (І. Бех, О. Кокун, В. Кузовик, О. Леонтєв, С. Максименко; І. Пасічник, Д. Романовська, Л. Терлецька, Т. Титаренко, О. Чебикін).

У психології готовність до професійної діяльності розглядають як активний стан особистості, який спонукає до дії; як наслідок діяльності; як настанова на виконання професійних завдань, як передумова до цілеспрямованої діяльності, її регуляції, ефективності; як форма діяльності суб'єкта, яка входить у загальний потік його умов; як установка, модель ймовірної поведінки, визначення оптимальних способів діяльності, оцінювання своїх можливостей у їх відповідності до очікуваних складнощів і необхідність досягнення певного результату. Виконання професійних обов'язків на антарктичній станції враховує не лише умови професійної діяльності, а й загальні умови життєдіяльності в Антарктиці, оскільки і робота, і дозвілля, і виконання повсякденних побутових справ відбуваються в екстремальних умовах закритого простору.

Психологічна готовність до життєдіяльності тісно пов'язана з поняттям адаптації, яку як феномен щодо зимівників в умовах Антарктики ми розглядаємо як процес багаторівневого пристосування на різних рівнях: біологічному, психофізіологічному, особистісному, професійному.

Ми визначаємо *адаптацію зимівників* як комплексний, динамічний процес багаторівневого пристосування до екстремальних умов Антарктики, що передбачає активність самого суб'єкта діяльності та вимагає осмислення своїх дій і вчинків, пошуку власних шляхів рішень відповідно до конкретних умов життєдіяльності, аналіз характерних особливостей і результатів взаємодії з новими людьми і обставинами.

Центральну роль у готовності до життєдіяльності в Антарктиці відіграє спрямованість, яка включає:

- позитивне ставлення до професійної діяльності в умовах Антарктики;
- інтерес і схильність до діяльності, усвідомлену мотивацію й внутрішнє прийняття вимог діяльності в екстремальних умовах;
- усвідомлення суспільної значущості праці на користь державі;
- прагнення до самоосвіти і самовдосконалення;
- наявність соціально-значущих якостей особистості, що забезпечують належне виконання обов'язків в екстремальних умовах.

Означені характеристики проявляються у понятті «соціальна модель особистості», яка охоплює результат розвитку особистості у певних соціальних, етнічних, культурних, історичних і географічних умовах та констатує інтегруючу роль спрямованості особистості на діяльність в екстремальних умовах (рис. 1).

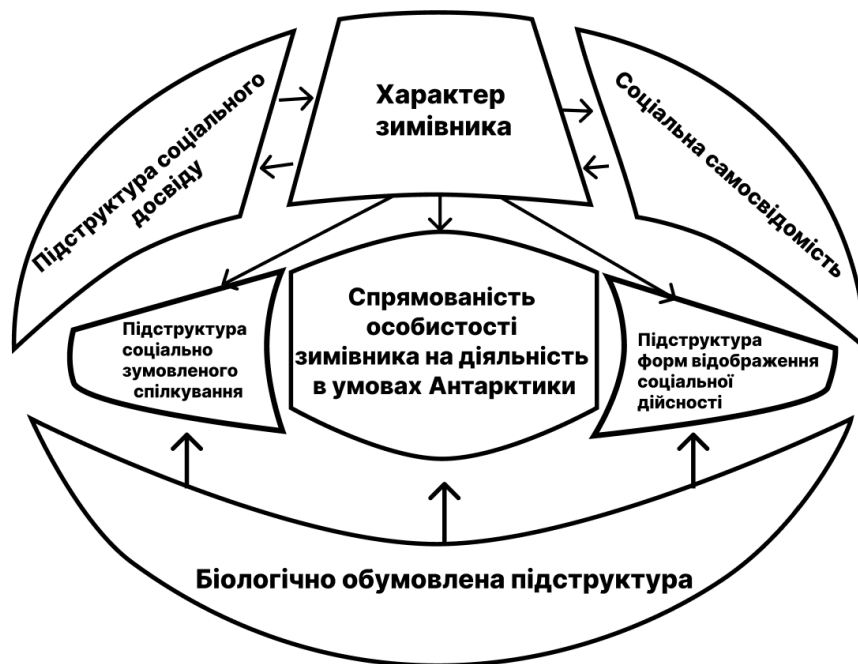

Рис. 1. Соціальна модель особистості українського зимівника

Мотивація до життєдіяльності в умовах Антарктики є складовою спрямованості особистості зимівника і є вирішальним фактором прийняття рішення до участі в УАЕ (особливо щодо повторних експедицій). Залежно від домінуючих потреб, ціннісних установок особистості, інтересів і вподобань ми виділяємо такі види мотивації українського зимівника: професійно-результативну, соціальну, пізнавальну, базову.

Наше визначення *психологічної готовності особистості до життєдіяльності в екстремальних умовах* (до яких відносять умови Антарктики) ґрунтується на особистісно-діяльнісному підході, ми трактуємо його як *інтегральне утворення особистості, що полягає у спрямованості на діяльність в екстремальних умовах, виникає на основі позитивного ставлення до такої діяльності, обумовлюється особистісними потребами та стійкими мотивами, усвідомленням суспільної значущості праці, а також наявністю професійно важливих і соціально-значущих якостей, що забезпечують належне виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах.*

У другому розділі – **«Методологічне забезпечення емпіричного дослідження психологічної готовності українських зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики в контексті вікової періодизації»** – представлено методологічні засади дослідження готовності різних вікових груп зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики, описано організацію психологічного дослідження та характеристику вибірки досліджуваних. Здійснено моделювання професіограми та психотипу українського зимівника, побудовано функціонально-особистісну модель психологічної готовності українського зимівника щодо життєдіяльності в умовах Антарктики та

охарактеризовано її складові. Відповідно до мети дослідження та моделі психологічної готовності обґрунтовано методичне забезпечення діагностики психологічної готовності зимівників.

Дослідження передбачало комплексне вивчення психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики у зимівників різних вікових груп. Основна група досліджуваних, що складалась з 71 зимівника, була поділена на вікові групи відповідно до соціально-психологічної теорії вікової періодизації К. Крутій, Л. Зданевич. Вона базується на теорії поколінь, згідно з якою дорослі люди сучасності поділяються на вікові групи в залежності від років народження: 1947-1967 р.н. – покоління «Діти переможців» або «Бебі-Бумери», народжені після Другої світової війни (у нашому дослідженні це зимівники 46-64 років); 1968-1987 р.н. – покоління «Х» або «Невідоме покоління» (зимівники 35-45 років); 1988-2000 р.н. – покоління «Y» або «покоління Міленіум» (зимівники 22-34 років). Перша вікова група означена у дослідженні як зимівники зрілого віку (їх виявилось 12 осіб), друга – як зимівники середнього віку (30 осіб), третя – як зимівники молодого віку (29 осіб).

Відповідно до мети і завдань дослідження заміри психологічних параметрів (зрізів) відбувались чотири рази у кожній експедиції: в період формування членів експедиційної команди (лютий-березень відповідного року експедиції), в середині зимівлі (червень-липень відповідного року експедиції), в період початку відкриття станції для відвідувачів (листопад відповідного року експедиції) та в кінці зимівлі (березень року повернення).

З метою уточнення складових психологічної готовності учасників УАЕ розроблено професіограму українського зимівника та визначено її структуру: домінуючі види діяльності та сфери їх застосування, характеристика функціональних обов'язків, психологічні якості та властивості особистості, що забезпечують (або перешкоджають) успішності професійної діяльності зимівника на антарктичній станції.

У таблиці 1 наведено перелік якостей та властивостей особистості відповідно до структурних компонентів професіограми українського зимівника, які ми визначили: більшість з представлених нами якостей і властивостей особистості названі саме зимівниками, тобто мають практичну значущість для діагностики та відбору кандидатів до складу УАЕ.

Таблиця 1

Якості та властивості особистості українського зимівника щодо успішності виконання професійної діяльності

Компоненти професіограми (якості та властивості)	Якості та властивості особистості, що забезпечують успішність	Якості та властивості особистості, що перешкоджають
--	---	---

особистості)	виконання професійної діяльності	успішності професійної діяльності
Загально-професійні	Професіоналізм майстерність, наполегливість, відповідальність, працьовитість, освіченість, винахідливість, допитливість, захопленість	Небажані – невміння переключатися на інший вид діяльності, вузький професіоналізм; несумісні – невміння та небажання працювати у команді, лінощі
Морально-вольові	Чесність, надійність, дисциплінованість, сила волі, вірність, відкритість, сміливість, стриманість, скромність	Небажані – заздрість, завищена самооцінка, фамільярність; несумісні – жадібність, боягузтво
Соціально-гуманістичні	Справедливість, колективізм, порядність, доброта, патріотизм, альтруїзм, чуйність, тактовність, доброзичливість, гуманізм, товариськість, толерантність	Небажані – запальність, недовірливість, пліткарство, скритність; несумісні – індивідуалізм, мстивість, грубість
Інтелектуально-когнітивні	Розумність, креативність, кмітливість, знання мов, аналітичність, почуття гумору	Небажані – повільність міркування; несумісні – відсутність власної думки
Психофізіологічно-адаптивні	Добре здоров'я, енергійність, витривалість, життєрадісність, міцність, активність, психологічно-емоційна стійкість, врівноваженість, спортивність, рухливість, веселість	Небажані – вразливість, нерішучість; несумісні – непереносимість низьких температур, страх висоти, замкнутого простору, «морська хвороба»

У результаті дослідження психофізіологічних властивостей і соціально-психологічних якостей ми змоделювали *психотип українського зимівника* (табл. 2).

Таблиця 2

Психотипи зимівників

Професійно-результативна мотивація			
Холерик Прометей (Борець)	Сангвінік Геліос (Світоч)	Флегматик Атлант (Працелюб)	Меланхолік Аполлон (Митець)
Пізнавальна мотивація			
Холерик Ікар (Випробувач)	Сангвінік Ясон (Мандрівник)	Флегматик Асклепій (Дослідник)	Меланхолік Орфей (Соратник)
Соціальна мотивація			
Холерик Геракл (Лідер)	Сангвінік Гермес (Ентузіаст)	Флегматик Гефест (Майстер)	Меланхолік Нерей (Компаньон)
Базова мотивація			
Холерик Одіссей (Підприємець)	Сангвінік Діоніс (Життєлюб)	Флегматик Антей (Господар)	Меланхолік Паріс (Естет)

Кожен психотип визначається сполученням двох психологічних показників особистості – переважаючим типом темпераменту та провідним видом мотивації.

На основі теоретичного дослідження особливостей готовності до екстремальних видів діяльності створена функціонально-особистісна модель психологічної готовності зимівника до життєдіяльності в умовах Антарктики. (рис. 2). Вона дозволяє враховувати динаміку соціально-психологічних змін, перспективи підготовки кандидатів в УАЕ та виявити певні ризики.

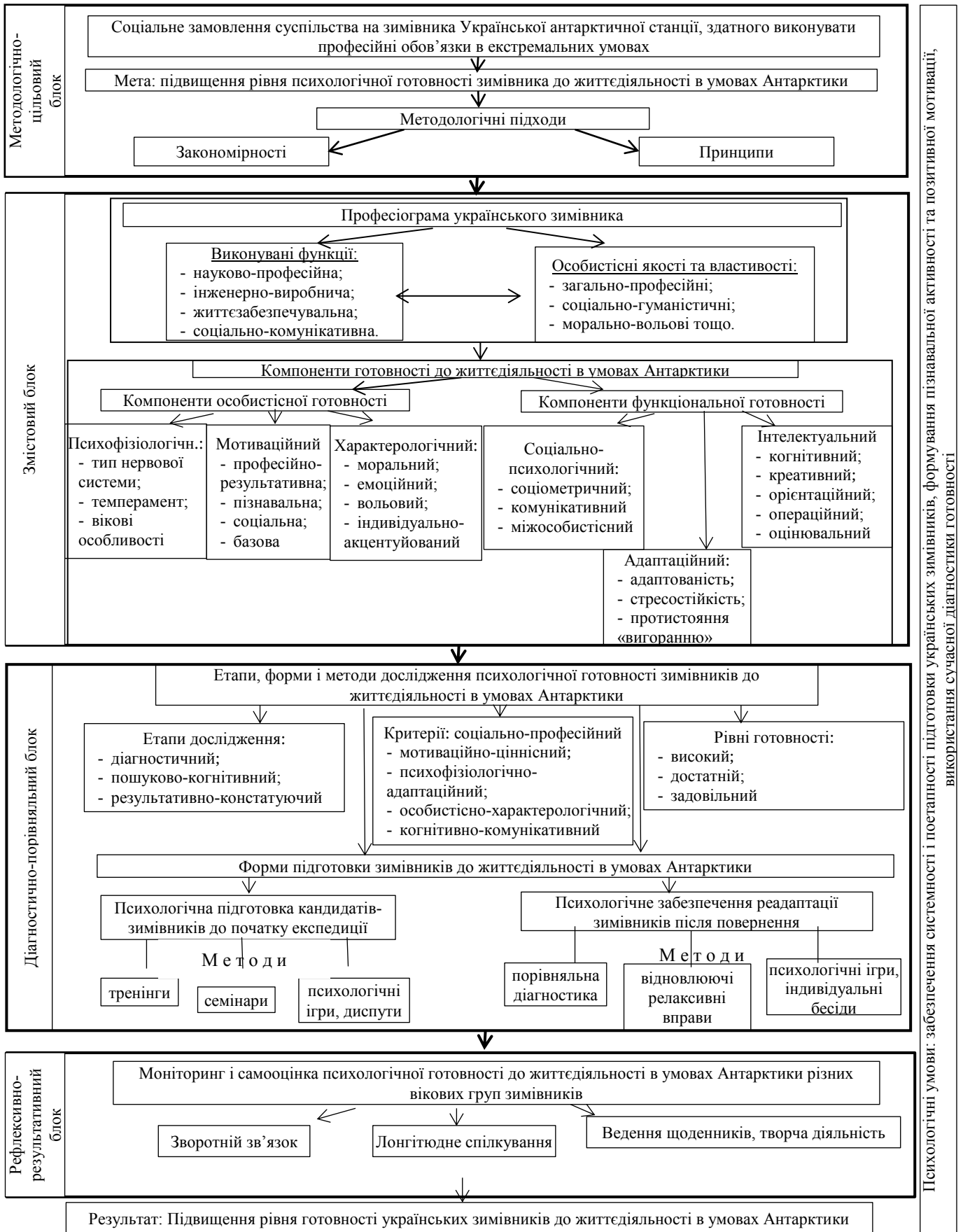

Рис. 2. Функціонально-особистісна модель психологічної готовності українського зимівника до життєдіяльності в умовах Антарктики

Одне з центральних місць у моделі займає структура психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики у українських зимівників (рис. 3).

**Структура психологічної готовності
до життєдіяльності в умовах Антарктики**

Рис. 3. Структура психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики

У другому розділі на основі аналізу класифікацій акцентуацій характеру різних авторів (Л. Велитченко, П. Ганнушкін, А. Егідес, К. Леонгард, Є. Лічко, Л. Моріс, Дж. Олдхем, М. Williams та ін.) ми виокремили 12 типів акцентуацій, що проявляються у українських зимівників. На основі експертного оцінювання та проведення анкетування з'ясовано, що акцентуації як надмірне посилення деяких рис характеру, а також окремих професійно обумовлених властивостей і якостей особистості, можуть заважати адаптації до екстремальних умов.

Відповідно до структури психологічної готовності зимівника було підбрано та обґрунтовано методичне забезпечення дослідження, яке містить 28 методик та 2 анкетування. В залежності від показників методик, визначених їх авторами, ми узагальнили рівні показників психологічної готовності зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики: високий, достатній і задовільний.

У третьому розділі – *Діагностика психологічної готовності особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики в контексті вікової періодизації* представлені результати першого зрізу досліджень, який було здійснено напередодні зимівлі або в першій місяць роботи на станції. Результати діагностики розподілені відповідно до виділених складових структури готовності.

Щодо психофізіологічної складової готовності, було отримано такі висновки: 53,5% серед зимівників, обстежених за 10 років досліджень, мають ознаки сангвінічного темпераменту; 35,2% осіб – представники флегматичного темпераменту, а менш за все представлені у вибірці особи з меланхолічним темпераментом – 2,8%. Також незначною мірою представлений холеричний темперамент – 8,5%. Щодо вікових відмінностей у психофізіологічних показниках, можна зазначити, що для зимівників групи зрілого віку (46-64 pp.) характерними є витримка, стриманість та розважливість, адже особи з переважаючим флегматичним темпераментом у цій групі найбільше (58,3%). Серед зимівників групи середнього віку (35-45 pp.) найбільше представлено сангвініків (63,3%), для них характерні веселість, рухливість та оптимізм, притаманний сангвінічному темпераменту. Серед зимівників групи молодого віку (22-34 pp.) також, як і в середній віковій групі, виявилось найбільше сангвініків (55,5%), а також найбільшою мірою серед усіх вікових груп представлений холеричний темперамент (10,3%), тож зимівники молодшої вікової групи характеризуються запальним стилем поведінки, завзятістю, нестриманістю, що більшою мірою характерно для молодості.

Щодо мотиваційної складової готовності українських зимівників, відмічаємо, що основними установками у групі зрілого віку є установки на працю ($14,2 \pm 2,2$) та альтруїзм ($13,6 \pm 2,5$), показник установки на егоїзм є найменшим серед всіх груп ($4,8 \pm 3,5$). У представників групи середнього віку найбільші показники мають установки на свободу ($14,8 \pm 3,4$) та на процес виконання діяльності ($14,1 \pm 4,8$), у них найнижчий показник з усіх груп – установка на гроші ($4,5 \pm 3,2$). В групі молодого віку найбільший відсоток мають установки на свободу ($14,9 \pm 3,7$) і на результат діяльності ($14,3 \pm 3,1$), у них найбільші з усіх груп показники установок на гроші ($8,7 \pm 3,1$) і гроші ($8,3 \pm 2,4$). За результатами цієї методики найбільш високий рівень готовності відповідає показникам у середній віковій групі. За методикою «Діагностика ступеня задоволення основних потреб» (за А. Маслоу) у різних вікових групах є такі результати (середні значення): у зимівників зрілого віку переважають пізнавальні ($19,0 \pm 2,6$) та соціальні ($17,8 \pm 2,0$) потреби, а матеріальні потреби займають останнє місце ($11,0 \pm 2,5$). Для зимівників середнього віку є дуже важливим не тільки пізнання ($17,0 \pm 3,0$), а й особиста самоактуалізація ($12,8 \pm 2,3$). У представників групи молодого віку перше місце серед основних потреб займає також потреба у пізнанні ($16,3 \pm 4,7$), а друге місце поділяють соціальні ($15,5 \pm 3,3$) та матеріальні ($15,0 \pm 4,1$) потреби. Найвищі результати за цією

методикою, що відповідають ефективності життєдіяльності в умовах замкнутого колективу, демонструють зимівники групи зрілого віку. За методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча (адаптація О. Фанталової) встановлено, що для зимівників усіх вікових груп основними цінностями є такі загальнолюдські цінності, як здоров'я, щасливе сімейне життя, любов. За методикою С. Пісса «Reiss Profile» (тест мотиваційної чутливості) у представників всіх вікових груп на першому місці знаходиться духовний мотив життєдіяльності, найвищі показники за балами демонструють зимівники групи молодого віку. Середні бали, що характеризують духовний мотив життєдіяльності, по групах: у зимівників зрілого віку – 12,2 ($\pm 2,4$), у зимівників середнього віку – 12,1 ($\pm 2,8$), у зимівників молодого віку – 13,3 ($\pm 3,5$). За визначенням провідного виду мотивації (базовий, соціальний, пізнавальний або професійно-результативний) найбільшою мірою представлена в українських зимівників пізнавальна мотивація, а найменшою – базова (матеріальна). У зимівників зрілого віку професійно-результативна, пізнавальна та соціальна мотивація представлена порівну (33,3%), базова (матеріальна) не є переважною в жодного зимівника цієї групи. У групі зимівників середнього віку найбільш представленою є пізнавальна мотивація (50,0%). Для представників групи молодого віку найбільш представленим є базовий (матеріальний) вид мотивації (37,9%) (рис. 4).

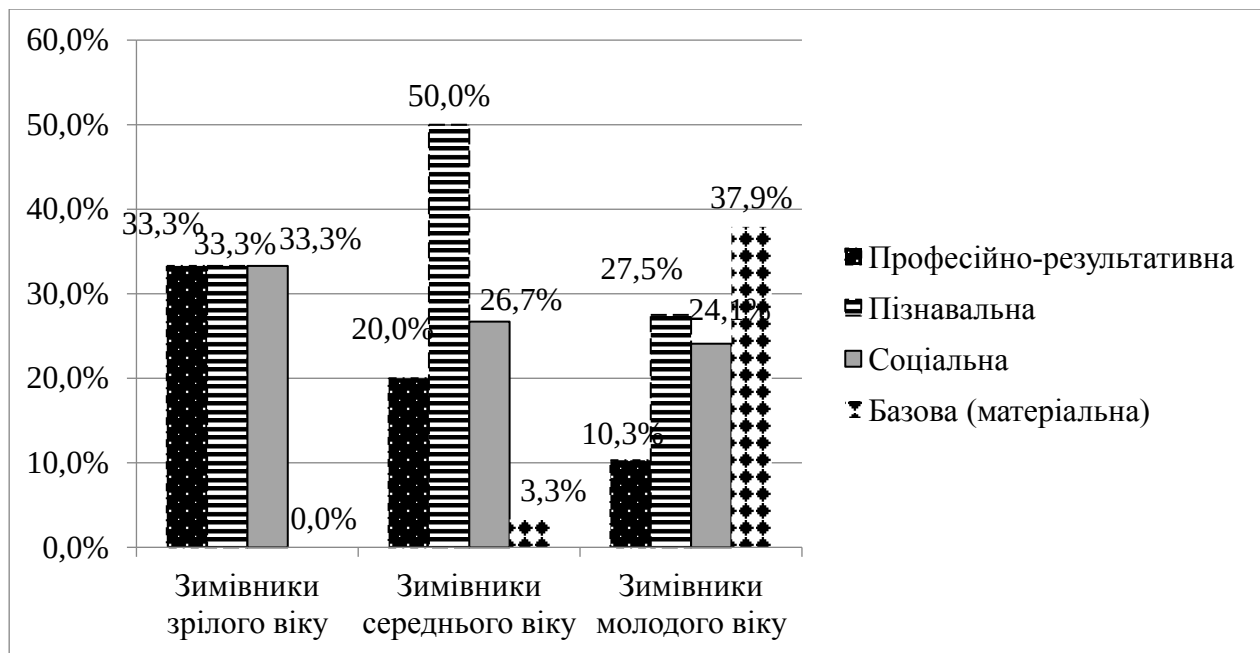

Рис.4. Переважні види мотивації (кількість зимівників у % у віковій групі)

Індивідуальні бесіди, досвід спілкування з зимівниками, начальниками УАЕ, керівним складом НАНЦ довели, що для формування готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики найбільш сприятливим є перевага професійно-результативного виду мотивації – зимівники зрілого віку (46-64 рр.) мають найвищі показники мотиваційної складової психологічної готовності.

Щодо характерологічної складової готовності до життєдіяльності в Антарктиці, то встановлено результати (представлено середні бали по групах): у зимівників зрілого віку переважає «працелюбність» – 16,5 ($\pm 2,8$), у зимівників середнього віку також «працелюбність» – 15,1 ($\pm 2,8$), у зимівників молодого віку переважає «колективізм» – 13,9 ($\pm 3,4$). Загальний середній показник розвитку особистісних якостей характеру, що сприяють ефективній діяльності в умовах антарктичної станції, є найбільшим у представників старшого покоління – зимівників зрілого віку. За методиками, які визначають акцентуації характеру зимівників, в цілому, перші місця займають гіпертимна і емотивна акцентуації – гіпертимна акцентуація певною мірою допомагає їм впоратися з труднощами адаптації до екстремальних умов життєдіяльності, а емотивність є невід'ємною складовою внутрішньогрупових стосунків в умовах замкнутого колективу. Кількість осіб, що мають прояви гіпертимної акцентуації, по вікових групах є такою: у групі зрілого віку – 47,7% зимівників, у групі середнього віку – 56,7%, у групі молодого віку – 62,1%. Кількість осіб, що мають прояви емотивної акцентуації, представлена по вікових групах так: у групі зрілого віку – 66,7% зимівників, у групі середнього віку – 26,7%, у групі молодого віку – 31,0%. Вважаємо, що наявність виявлених рис емотивності у представників зрілого віку є (в порівнянні з іншими віковими групами) найбільш сприятливим предиктором для готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики.

Як показують результати дослідження, високий рівень готовності за показниками адаптаційної складової спостерігаємо у представників груп зрілого і молодого віку.

Щодо інтелектуальної складової готовності, досліджено тип мислення зимівників за методикою «Стиль мислення» (за Р. Бремсоном, А. Харрісоном, адаптована А. Алексеєвим, Л. Громовою) і рівень розвитку уяви за методикою «Неіснуюча тварина» (за М. Дукаревич): для представників групи зрілого віку зимівників є переважаючим аналітичний тип мислення, синтетичний стиль мислення найбільш представлений у членів експедицій середнього вікового періоду, прагматичний стиль мислення представлений найбільш у зимівників молодого віку. *Щодо інтелектуальної складової готовності до життєдіяльності в Антарктиці, найбільш високі показники готовності є у представників зрілого віку – старшої вікової групи.*

Щодо діагностики соціально-психологічної складової готовності українських зимівників, то, за результатами анкетування щодо комфортності проживання в умовно замкнутому колективі протягом тривалого часу, зимівники відмічають, що в професійній та психологічно-особистісній сферах найбільш ефективними є члени старшої вікової групи, а в комунікативно-соціальній та когнітивно-інтелектуальній сферах – представники середньої вікової групи. За результатами методики «Діагностика схильності особистості

до конфліктної поведінки» К. Томаса (адаптація Н. В. Гришиної), для представників середньої вікової групи переважаючими способами регулювання конфліктів є співпраця та компроміс, що є найбільш сприятливим для спільного проживання у замкнутому колективі. За методикою «Діагностика міжособистісних відносин» (автор Т. Лірі), показники у всіх вікових групах не перевищують помірного ступеня виразності ознак за шкалами методики (показник адаптивного поведіння у всіх вікових групах). За результатами методики «Соціометрія» (за Дж. Морено) середні показники балів соціометричного рейтингу найвищими є у зимівників середньої віку – 6,8 (з 12 можливих). Таким чином, *показники високого рівня готовності за соціально-психологічною складовою демонструють зимівники групи середнього віку.*

Визначені рівні психологічної готовності зимівників різних вікових груп представлені на рисунку 5.

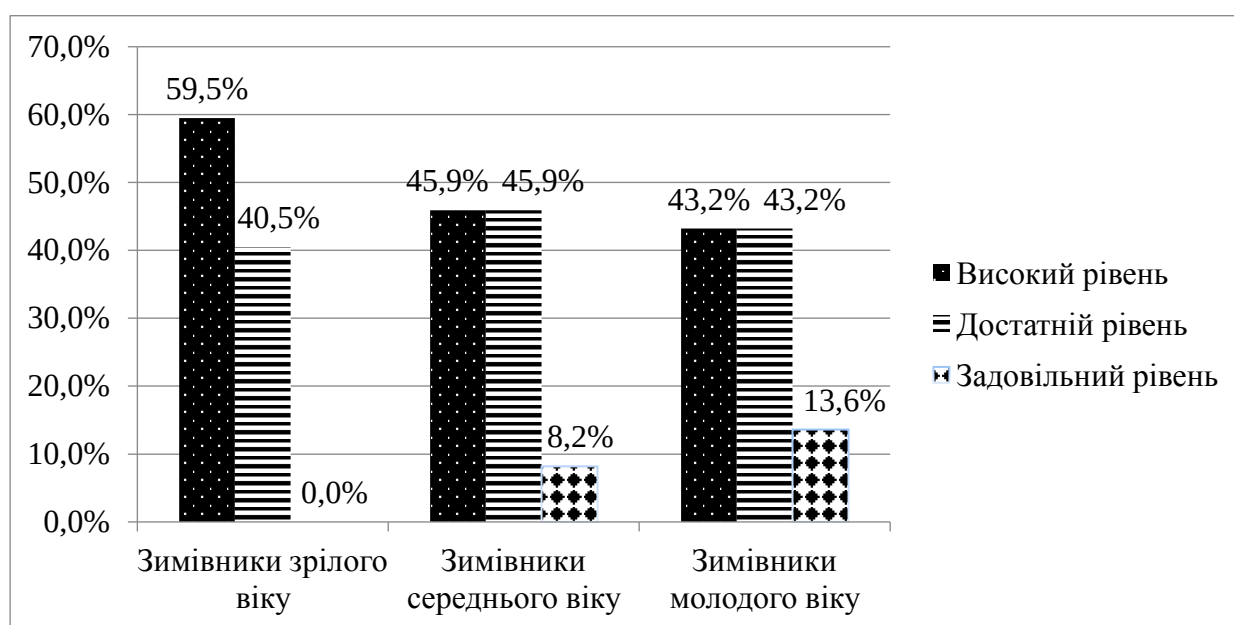

Рис. 5. Показники рівнів психологічної готовності у представників різних вікових груп

У четвертому розділі – **Динаміка психологічної готовності до життєдіяльності особистості в умовах Антарктики у представників різних вікових груп зимівників** – наведено порівняльні результати методик, проведених з різницею у часі від півроку і більше (у період зимівлі). Досліджено виокремлені складові структури готовності: особистої і функціональної, за тими самими методиками, що були проведені на першому зрізі. Проаналізувавши у вікових групах результати показників 4-х зрізів, з'ясовано, що найбільш стабільною за показниками як інтра-екстраверсії, так і нейротизму, є середня вікова група – зимівники 35-45 рр. За методикою Ч.Д. Спілбергера, після повторного дослідження в кінці зимівлі, результати практично у всіх зимівників стали більш стабільними, тобто змінилися з

сторону зменшення тривожності, особливо у флегматиків. Серед представників флегматичного темпераменту, після проведення 2-го зрізу експерименту, спостерігається збільшення відсотку показників такого позитивного способу реагування в конфліктній ситуації, як співпраця. Це свідчить про більший рівень адаптованості до несприятливих умов життєдіяльності у флегматиків, ніж у представників інших темпераментів. Відносна представленість флегматиків (у нашій вибірці) найбільша серед осіб зрілого віку – 58,3%. Отже, можемо вважати, що зимівники віку 46-64 рр. також мають ефективну психофізіологічну адаптацію. *Загалом, за результатами дослідження психофізіологічної складової готовності, позитивна динаміка спостерігається у зимівників вікових груп зрілого та середнього віку.*

Позитивну динаміку показників за такими шкалами, як установки «на результат», «працю», «процес», «альтруїзм», «владу» і «гроші» демонструють представники старшої вікової групи; на «свободу» – «молодшої»; на «егоїзм» – середньої. Щодо аналізу результатів двох зрізів, проведених за методикою «Діагностика ступеня задоволення основних потреб» (А. Маслоу), позитивну динаміку результатів за шкалою «Базові потреби» та «Пізнавальні потреби» демонструють представники середньої вікової групи. Представники старшої вікової групи мають найвищі показники за шкалами методики «Соціальні потреби» та «Самоактуалізація». Позитивну динаміку результатів за даними двох зрізів проведення тесту мотиваційної чутливості С. Рісса «Reiss Profile» (за шкалами духовної, соціальної і базової мотивації) демонструють представники молодшої групи досліджуваних. У цілому, щодо мотивації зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики, для представників середнього та зрілого віку (особливо зрілого) найбільш значущими виявляються мотиви самореалізації, бажання бути достойними громадянами України, навіть далеко від Батьківщини. Представники молодого віку часто їдуть «за романтикою», захоплюються красою незвичної природи, бажають «випробувати себе». У тому числі, їх більше, ніж представників більш старшого віку, приваблює можливість матеріальної винагороди за роботу в екстремальних умовах. У підсумку, *позитивна динаміка мотиваційної складової готовності виявлена у представників зрілого віку – з 18-ти шкал другого зрізу методик, результати 11-ти шкал є такими, що відповідають високому рівню готовності за цією складовою.*

Щодо динаміки показників характерологічної складової готовності, робимо наступні висновки. Зазначено, що за даними показників динаміки всіх шкал методики «ОПКДЕ» (Н. Рейнвальд), позитивну динаміку результатів демонструють представники зрілої вікової групи. Якщо на початку експедиції показники всіх шкал знаходились у межах «вище середнього», на другому зрізі – збільшилися у середньому на 12,3%, показник за шкалою організованість

сягнув високого рівня. У представників середньої вікової групи показники за всіма шкалами методики також підвищились у середньому на 6,3%. У зимівників молодого віку середні показники за такими шкалами, як працелюбність і допитливість незначною мірою підвищились (на 2,2% і 2,5% відповідно), а показники за шкалами організованість і колективізм – знизились (на 5,8% і 4,3% відповідно). В індивідуальних бесідах представники молодого віку визнають, що спілкування з постійними членами колективу в обмеженому просторі наприкінці зимівлі починає їх дратувати, спілкування стає більш напруженим, можуть виникати конфлікти. Часто погасити конфлікти вдається за допомогою начальника експедиції, який є, як правило, представником старшої або середньої вікової групи і користується беззаперечною повагою і авторитетом у інших членів команди. Динаміка показників акцентуацій характеру зимівників досліджувалась за методиками «Визначення акцентуацій характеру» (К. Леонгард і Г. Шмішек) та «Автопортрет особистості» (Дж. Олдхем і Л. Моріс). Використовували такі шкали акцентуацій: *застрагання, педантизм, тривожність, дистимність, збудливість* за методикою К. Леонгарда і Г. Шмішека, у методиці Дж. Олдхема і Л. Моріса з цими шкалами співвідносилися такі: *пильність, добросовісність, вразливість, серйозність, агресивність* відповідно. За результатами проведеного дослідження, позитивну динаміку результатів демонструють зимівники середнього віку: їх середні бали лише за одним показником (педантизм) збільшилися на 1,9%, решта середніх показників мають від'ємну величину (зменшилися на 2,0%): це свідчить про те, що негативні прояви акцентуацій характеру не лише не збільшилися під впливом екстремальних умов, а, навіть, зменшилися. Такі дані свідчать про нервово-психічну та емоційну стійкість зимівників середнього дорослого віку, що беруть участь в Антарктичних експедиціях. Таким чином, позитивна *динаміка характерологічної складової готовності виявлена у зимівників середнього віку.*

Динаміка показників адаптаційної складової готовності показала, що за методикою «САН» (А. Доскін, Н. Лаврентьєва, М. Мірошников) середні загальні показники є найвищими у представників вікової групи зрілого віку – середній бал за 3-ма шкалами підвищився з 56,3 до 58,0 і є найвищим з усіх груп. Цікавим є той факт, що настрій зимівників у всіх вікових групах після суворих умов існування не тільки не став гіршим, а навіть покращився. Показники за даною шкалою стали вищими у представників всіх вікових груп. За методикою «Вимір рівня тривожності» (Дж. Тейлор) у представників групи зрілого віку середній показник практично не змінився (залишився на середньому рівні); у представників середньої вікової групи – збільшився на 67,7% і перемістився з низького рівня тривоги до середнього з тенденцією до низького; у представників молодшої вікової групи – показник, навпаки,

знизився на 15,1 % і став низьким. Це говорить про те, що в процесі адаптації до екстремальних умов експедиції більш молоді люди мають найменший рівень тривожності з усіх вікових груп. За методикою «Діагностика нервово-психічної напруги» (Т. Немчин) позитивну динаміку демонструють представники середньої вікової групи – показники лише у цій групі знизились на 3,2%. За результатами динаміки рівня емоційного вигорання (методика В. Бойка), показники як першого, так і другого зрізів всіх шкал не виходять за межі не сформованої фази, що говорить про емоційну стійкість зимівників усіх вікових груп. Показники у представників зрілої та молодшої груп незначно збільшилися (на 3,4 бали та 0,3 бали), у зимівників середньої вікової групи зменшилися на 1,0 бал, що говорить про емоційну стабільність осіб середньої вікової групи в результаті життєдіяльності в суворих умовах Антарктики. Вимірюючи рівні нервово-психічної стійкості (методика В. Бодрова), відмічаємо, що позитивну динаміку результатів мають представники старшої вікової групи, адже лише у представників даної групи немає жодної особи з задовільним рівнем НПС в обох зрізах експерименту, а лише з високою та хорошою, що говорить про ефективну адаптацію у осіб старшої групи. Таким чином, *позитивна динаміка за результатами дослідження адаптаційної складової готовності виявлена у представників вікових груп середнього та зрілого віку.*

За даними методики «Соціометрія» (Дж. Морено) у зимівників зрілого віку соціометричний статус підвищився на 7,7% і став найвищим з усіх груп, тобто представники старшого покоління мають найбільшу повагу і позитивне ставлення інших членів колективу зимівників. За методикою «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» (К. Томас), показники способів виходу з конфліктних ситуацій в умовах замкнутого колективу практично не зазнали змін, лише у групах зрілого та середнього віку незначною мірою збільшився показник «компромісу», відповідно на 10,8% та 8,8%. Аналіз динаміки показників соціальної складової готовності за 2-ма зрізами експерименту довів, що *позитивну динаміку показників демонструють представники старшої та середньої вікових груп.*

У цілому, із 37 шкал методик, проаналізованих за 2-4 зрізами, високий результат визначено: у зимівників зрілого віку – за 22-ма шкалами (47,8% від загальної кількості шкал), у зимівників середнього віку – за 14-ма шкалами (30,4%), у членів молодшої вікової групи – по 10-ти шкалах (21,7%) (рис. 6).

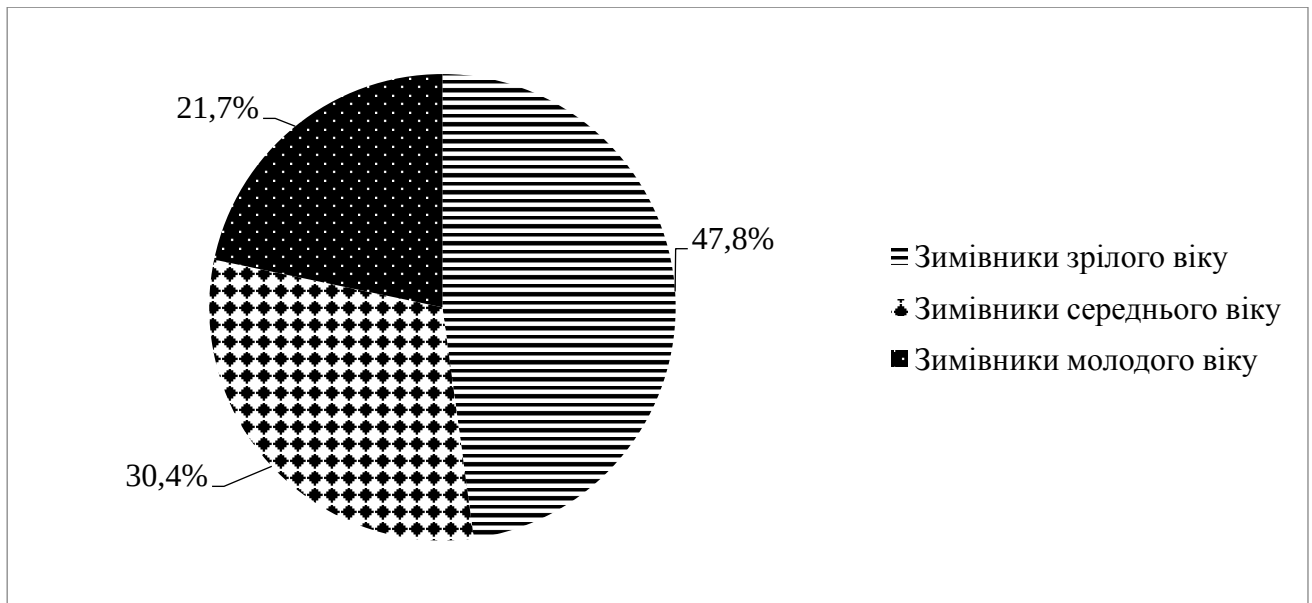

Рис. 6. Порівняння результатів високого рівня готовності серед зимівників вікових груп у динаміці

У п'ятому розділі – **Обґрунтування критеріїв психологічного відбору кандидатів для зимівлі на українській антарктичній станції «Академік Вернадський» в контексті вікової періодизації та типології зимівників** – обґрунтовано та проаналізовано критерії готовності до життєдіяльності особистості в умовах Антарктики в контексті вікової періодизації, проаналізовано особливості психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики у представників різних психотипів зимівників, розглянуто соціально-психологічний аспект урахування вікових особливостей та індивідуально-типологічних якостей зимівників антарктичної станції з метою створення стабільного колективу. Визначено вплив начальника експедиції на ефективність адаптації його підлеглих до екстремальних умов Антарктики, а також обґрунтовано психолого-педагогічні засади відбору кандидатів в УАЕ з урахуванням вікових та індивідуально-типологічних особливостей.

Одним із предикторів готовності зимівника до життєдіяльності в умовах Антарктики вважаємо *адаптованість* як властивість особистості пристосуватися до змінених фізичних, психофізіологічних і соціально-психологічних умов. Згідно з проведеними дослідженнями, серед представників групи зрілого віку 50% складають зимівники з високою адаптованістю. У цілому у цій групі 91,6 % становлять особи з високим та середнім рівнем адаптованості, і лише 8,3 % становлять особи з низьким рівнем адаптованості. Серед представників групи середнього віку 36,7 % осіб мають середній рівень адаптованості, 33,3% – високий рівень, у цілому 70% осіб цієї групи мають високий і середній рівень адаптивності, а 30% – низький. Серед представників групи молодого віку особи з високим рівнем адаптованості складають 31%, з середнім рівнем – 17,2%, з низьким рівнем – 51,7% (рис. 7).

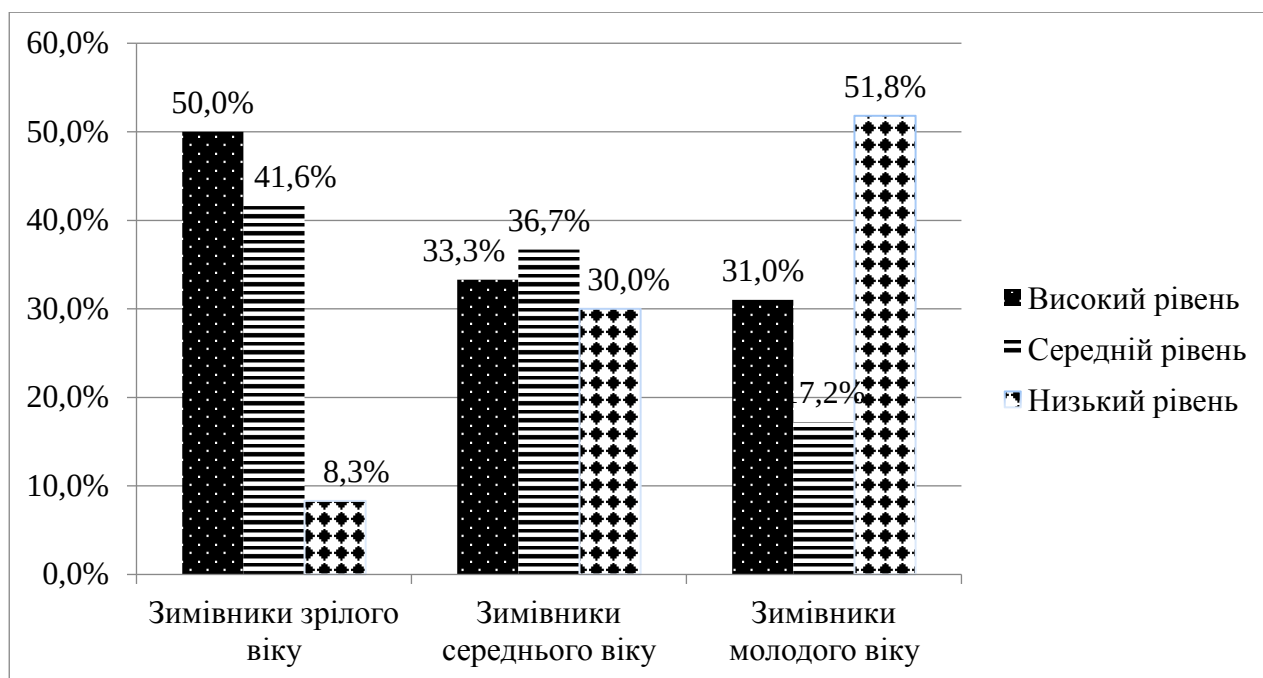

Рис. 7. Представленість осіб з різними рівнями адаптованості у вікових групах (у %)

Таким чином, найбільш адаптованою групою в нашому дослідженні виявилась група старшого покоління: вочевидь, вони мають найбільший досвід адаптації до екстремальних умов, користуються повагою у соціальних стосунках, мають найбільшу кількість таких особистих якостей, що є необхідними для життєдіяльності в умовах Антарктики.

Проаналізовано показники психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики у представників різних особистісних типів зимівників. Щодо індивідуально-типологічних особливостей зимівників, у цілому у досліджуваній вибірці виявилась найбільша кількість сангвініків (53,5%) й осіб з переважаючою пізнавальною мотивацією виявилось (38,1%). Таке поєднання є характерним для психотипу Мандрівник. Серед досліджуваних зимівників з високим рівнем адаптованості до несприятливих умов життєдіяльності найбільший відсоток має психотип Працелюб (поєднання флегматичного темпераменту і професійно-результативної мотивації) – 24,0%, на другому місці – психотип Ентузіаст (поєднання сангвінічного темпераменту і соціальної мотивації) – 16,0%, третє місце поділяють психотипи Світоч (поєднання сангвінічного темпераменту і професійно-результативної мотивації) – 12,0% і Майстер (поєднання флегматичного темпераменту і соціальної мотивації) – 12,0%. Це сангвініки і флегматики з професійно-результативною та соціальною мотивацією, вони складають 64,0 % високо адаптованих зимівників. Наявність високо адаптованих психотипів у вікових групах зимівників 10-ти УАЕ представлено на рис. 8.

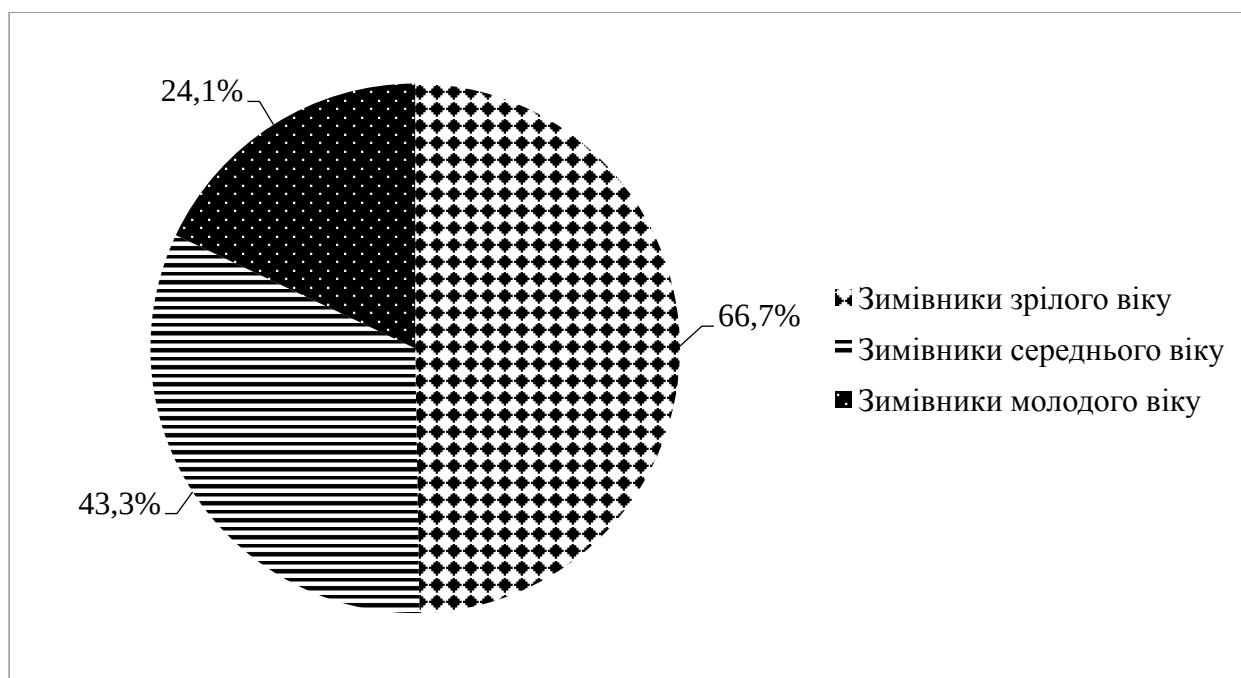

Рис. 8. Представленість високо адаптованих психотипів у вікових групах (у %)

Наші дослідження довели, що психотип та вік начальника експедиції як керівника ізольованої групи грають певну роль у попередженні та подоланні внутрішньо-групових конфліктів, а також впливають на готовність зимівників до життєдіяльності в екстремальних умовах. Ті експедиції, що їх очолювали керівники із старшої вікової групи, більш ефективно адаптуються до умов життєдіяльності. У таблиці 3 представлено результати динаміки показників шкал акцентуацій, що заважають ефективній адаптації до екстремальних умов (збудливість, дистимність, тривожність, педантизм, застрягання) у зимівників усіх досліджуваних груп.

Таблиця 3

Динаміка показників адаптованості у групах зимівників, очолюваних начальниками різного віку

Вікова група начальника УАЕ	Середній бал за всіма шкалами I зріз	Середній бал за всіма шкалами II зріз	Зменшення показників (у %)	Збільшення показників (у %)
Зрілий вік	8,62	8,17	5,2	
Середній вік	8,54	9,0		5,4
Молодий вік	6,94	7,26		4,6

Таким чином, спостерігаємо: в експедиціях, де начальниками були особи, що належали до категорії зимівників зрілого віку, протягом року «негативні» показники щодо адаптованості зимівників знизилися у середньому на 5,2%; у тих експедиціях, де начальниками були особи середнього віку, «негативні»

показники адаптованості підвищилися у середньому на 5,4%; в експедиціях, де начальниками були особи молодого віку, показники адаптованості також стали гіршими на 4,6%. Що стосується впливу психотипу начальника УАЕ, то наші дослідження доводять, що краще адаптуються члени тих груп, які очолюють психотипи Працелюб і Майстер. Отже, можемо рекомендувати до відбору кандидатів в УАЕ осіб з визначеними нами показниками за віком (зрілий, середній), темпераментом (флегматик, сангвінік), психотипами (Працелюб, Ентузіаст, Світоч, Майстер). У нашому дослідженні такі психотипи представлені у групі зрілого віку найбільше – 66,7%; у групі середнього віку – 43,3%; у групі молодого віку – 24,1%.

Рівень психологічної готовності зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики в контексті вікової періодизації представлено в таблиці 4.

Таблиця 4

Співвідношення критеріїв і показників психологічної готовності зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики в різних вікових групах

Критерії готовності	Показники готовності у зимівників різних вікових груп		
	Група зимівників зрілого віку	Група зимівників середнього віку	Група зимівників молодого віку
Посада (соціально-професійна структура)	Наукові співробіт. 75,0% допоміж. персонал 25,0%	Наукові співробіт. 66,7% допоміж. персонал 33,3%	Наукові співробіт. 55,2% допоміж. персонал 44,8%
Середня кількість зимівель	3,25	2,2	2
Тип темпераменту	Х 8,3%; С 25,0%; Ф 58,3%; М 8,3%	Х 6,7%; С 63,3%; Ф 30,0%	Х 10,3%; С 55,2%; Ф 31,1%; М 3,4%
Провідна мотивація	Професійно-результативна 33,3% Пізнавальна 33,3% Соціальна 33,3%	Професійно-рез 16,7% Пізнавальна 50,0% Соціальна 30,0% Базова 3,3%	Професійно-рез 6,9% Пізнавальна 34,5% Соціальна 24,1% Базова 34,5%
Позитивні особистісні якості (рейтинг за висновками експертної групи)	Високий рівень 50,0% Середній рівень 41,7% Низький рівень 8,3%	Високий рівень 50,0% Середній рівень 33,3% Низький рівень 16,7%	Високий рівень 37,9% Середній рівень 24,2% Низький рівень 37,9%
Наявність акцентуйованих рис характеру	Емотивність 66,6% Гіпертимність 41,7% Демонстративн. 33,3% Збудливість 16,7% Застрагання 25,0% Лабільність 16,7% Дистимність 8,3%	Гіпертимність 56,7% Емотивність 26,7% Демонстративн 23,3% Застрагання 13,3% Лабільність 10,0% Педантичність 10,0% Збудливість 10,0%	Гіпертимність 62,1% Застрагання 34,4% Емотивність 31,0% Демонстративн 24,1% Педантичність 24,1% Лабільність 20,7%

	Педантичність 8,3% Нестійкість 8,3% Тривожність 8,3%	Тривожність 6,7% Нестійкість 6,7% Конформність 13,3% Дистимність 3,3%	Збудливість 17,2% Тривожність 10,3% Нестійкість 10,3% Дистимність 6,9% Конформність 3,4%
Рівні адаптованості	Високий рівень 50,0% Середній рівень 41,7% Низький рівень 8,3%	Високий рівень 30,0% Середній рівень 50,0% Низький рівень 20,0%	Високий рівень ,0% Середній рівень ,7% Низький рівень ,3%
Психотип зимівника	Працелюб 25,0% Майстер 25,0% Світоч 8,3% Випробувач 8,3% Мандрівник 8,3% ¹ Дослідник 8,3% ¹ Соратник 8,3% ¹ Ентузіаст 8,3% ¹	Мандрівник 75,0% Ентузіаст 26,7% Дослідник 16,7% Працелюб 10,0% Світоч 66,7% Випробувач 33,3% Лідер 33,3% Господар 33,3%	Життєлюб 27,6% Мандрівник 13,8% Дослідник 13,8% Ентузіаст 10,3% Лідер 6,9% Майстер 6,9% Господар 6,9% Працелюб 3,4% Випробувач 3,4% Світоч 3,4% Соратник 3,4%
Соціальний рейтинг	Високий рівень 50,0% Середній рівень 25,0% Низький рівень 25,0%	Високий рівень 30,0% Середній рівень 36,7% Низький рівень 33,3%	Високий рівень 17,2% Середній рівень 27,6% Низький рівень 55,2%
Рівні готовності за методиками (згідно з компонентами)	Високий 59,5% Достатній 49,5% Задовільний 0%	Високий 45,9% Достатній 45,9% Задовільний 8,2%	Високий 43,2% Достатній 43,2% Задовільний 13,6%

У групі зимівників старшого віку представлено 75% наукових співробітників і 25% допоміжного персоналу; найбільш представлений тип темпераменту – флегматичний (58,3%). Особливості прояву цього темпераменту в умовах життєдіяльності на антарктичній станції сприяють найбільшій продуктивності діяльності на станції. У представників старшої групи наявні три види мотивації, розподілені порівну, а саме: професійно-результативна, пізнавальна та соціальна – по 33% досліджуваних. Базову мотивацію не виявлено у жодного досліджуваного. Високий рівень розвитку позитивних особистісних якостей виявлено у 50% зимівників цієї групи. Високий рівень готовності за методиками (згідно з компонентами) виявлено у 59,5% зимівників групи старшого віку.

Щодо соціально-професійної структури учасників експедицій середньої вікової групи, вона складається з 66,7% наукових співробітників і 33,3% допоміжного персоналу. Найбільш представлений тип темпераменту – сангвінічний (63,3%). У представників середньої вікової групи наявні всі

чотири види мотивації: професійно-результативна, пізнавальна, соціальна, базова. Провідною є пізнавальна: вона переважає у 50% зимівників середнього віку. Високий рівень розвитку позитивних особистісних якостей виявлено також у 50% зимівників цієї групи. Високий рівень готовності за методиками (згідно з компонентами) виявлено у 45,9% зимівників групи середнього віку.

Соціально-професійна структура групи молодого віку складається з 55,2% наукових співробітників і 44,8% допоміжного персоналу. Найбільш представлений тип темпераменту, також, як і у середній групі досліджуваних зимівників, – сангвінічний (55,2%). У представників молодшої вікової групи наявні чотири види мотивації: професійно-результативна, пізнавальна, соціальна, базова. Провідними є два види мотивації: пізнавальна та базова, вони представлені у 34,5% зимівників молодшого віку порівну. Високий рівень розвитку позитивних особистісних якостей виявлено у 37,9% зимівників цієї групи. Високий рівень готовності за методиками (згідно з компонентами) виявлено у 43,2% зимівників групи молодого віку.

Ураховуючи результати теоретичного аналізу, визначену модель психологічної діяльності та результати емпіричного дослідження, обґрунтовано психолого-педагогічні засади супроводу членів УАЕ, етапами якого є: психологічна діагностика кандидата; професійна та психологічна підготовка до життєдіяльності в умовах, наближених до експедиційних; психологічний супровід під час зимівлі шляхом засобів інтернет-зв'язку; психологічна реабілітація після повернення з УАЕ. До методичних рекомендацій, представлених нами у науково-методичних посібниках, відносимо такі. Основною метою психологічного відбору зимівників є виявлення психологічних якостей і психофізіологічних властивостей, що відповідають вимогам професій зимівників та соціально-комунікативним вмінням. Оптимальне співвідношення представників різних вікових груп має бути приблизно таким: 40 % представників середнього віку, по 30 % представників старшого і молодого віку – це сприяє продуктивності спільної діяльності в екстремальних умовах, розвитку міжособистісних стосунків в колективі, впливає на особисту адаптацію до змінених умов і, в цілому, на формування психологічної готовності до життєдіяльності на антарктичній станції. Найбільш ефективним методом щодо підготовки українських зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики виявлено соціально-психологічний тренінг. Розроблено та апробовано тренінгову програму «Формування психологічної готовності до діяльності в умовах антарктичної станції», яка складається з 4 етапів: діагностичного, навчально-тренувального, супровідного, реабілітаційного. Ефективність програми було доведено у процесі її впровадження в роботу з зимівниками 6-ти УАЕ: вона отримала високу позитивну оцінку більшістю зимівників (78,5%).

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретико-методологічне обґрунтування та емпіричне дослідження проблеми психологічної готовності особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики в контексті вікової періодизації, що є підставою для формулювання таких висновків:

1. Проведений теоретичний аналіз вітчизняної й зарубіжної наукової літератури засвідчив відсутність спільної думки щодо розуміння поняття психологічної готовності, що закономірно зумовлює і диференціацію поглядів щодо суті, структури і природи психологічної готовності. Загальнонауковий рівень методології дослідження психологічної готовності утворює особистодіяльнісний підхід. Наше визначення *психологічної готовності особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики* ґрунтується на особистісно-діяльнісному підході і ми трактуємо його як *інтегральне утворення особистості, що полягає у спрямованості на діяльність в екстремальних умовах, виникає на основі позитивного ставлення до такої діяльності, обумовлюється особистісними потребами та стійкими мотивами, усвідомленням суспільної значущості праці, а також наявністю професійно важливих і соціально-значущих якостей, що забезпечують належне виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах.*

2. На основі здійснення інтерпретації фундаментальних засад і підходів до розгляду психологічної готовності особистості, урахувавши результати теоретичного аналізу сучасних досліджень, побудовано функціонально-особистісну модель психологічної готовності українського зимівника до життєдіяльності в умовах Антарктики, яка складається з методологічно-цільового, змістового, діагностично-порівняльного, та рефлексивно-результативного блоків. Запропонована модель містить структуру професіограми українського зимівника та структуру психологічної готовності особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики. Професіограма українського зимівника складається з таких структурних компонентів: опис трудової діяльності (загальні відомості про професію), характеристика функціональних обов'язків, психологічні якості та властивості особистості, що забезпечують (або перешкоджають) успішності професійної діяльності зимівника на антарктичній станції. Структура психологічної готовності особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики містить особисту (психофізіологічна, мотиваційна, характерологічна складові) і функціональну готовність (адаптаційна, інтелектуальна, соціально-психологічна складові), які вміщують відповідні компоненти: психофізіологічна складова – особливості типу нервової системи, темпераменту, конституціональні-фізіологічні властивості; мотиваційна складова – професійно-результативний, пізнавальний, соціальний, базовий компоненти; характерологічна складова – моральний,

емоційний, вольовий, характерологічно-акцентуований компоненти; адаптаційна складова – адаптованість, стресостійкість, протистояння «емоційному вигорянню»; інтелектуальна складова – когнітивний, креативний, орієнтаційний, операційний, оцінювальний компоненти; соціально-психологічна складова – самооцінка, соціометричний рейтинг, комунікативний, міжособистісний компоненти.

3. Обґрунтовано процедурно-методичне забезпечення емпіричного дослідження психологічної готовності особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики, що передбачало комплексне вивчення кожного окресленого компонента психологічної готовності у зимівників виокремлених вікових груп за допомогою відповідних психологічних інструментів. Теоретично обґрунтовано виділення 16-ти психотипів українського зимівника та розроблено методичне забезпечення їх визначення, що базується на діагностуванні переважаючих психофізіологічних і мотиваційних складових особистості.

4. Проведена діагностика психологічної готовності особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики в контексті вікової періодизації дала змогу визначити рівні готовності: високий, достатній і задовільний. Представники виділених нами вікових груп демонструють різні показники психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики: зимівники вікової групи зрілого віку (46-64 pp.) з 37-ми шкал методик, проведених на першому зрізі, мають за 22-ма шкалами показники високого рівня (59,5%), за 15-ма шкалами – показники достатнього рівня (40,5%), показники задовільного рівня не мають. Представники середньої вікової групи (35-45 pp.) мають показники високого і достатнього рівня за однаковою кількістю шкал – по 17-ть (по 45,9%), за 3-ма шкалами – показники задовільного рівня (8,25). Зимівники молодшої вікової групи (22-34 pp.) мають показники високого і достатнього рівня за однаковою кількістю шкал – по 16-ть (по 43,2%), за 5-ма шкалами – показники задовільного рівня (13,6%).

5. Дослідивши динаміку психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики та порівнявши різні вікові групи зимівників, виявлено, що за 2 зрізами методик у представників групи зрілого віку позитивну динаміку продемонстровано за 22-ма шкалами із 46-ти проаналізованих (47,8%), у зимівників середньої вікової групи – за 14-ма шкалами (30,4%), у членів вікової групи молодого віку – за 10-ю (21,7%). Вікові відмінності за складовими готовності є такими: за психофізіологічною складовою позитивну динаміку показників демонструють представники молодшої вікової групи; за мотиваційною складовою – зимівники старшої групи; за складовою характеру позитивну динаміку показників демонструють представники старшої групи, а показників акцентуацій – середньої групи. Щодо динаміки показників

адаптаційної складової готовності, вона є позитивною у представників старшої і середньої вікових груп. За соціально-психологічною складовою готовності позитивною є динаміка показників також у зимівників старшого віку. Серед представників старшої вікової групи 50% складають зимівники з високою адаптованістю (яку вважаємо показником успішності готовності до екстремальних умов життєдіяльності в Антарктиці), 91,7% у старшій групі становлять особи з високим та середнім рівнем адаптованості, і лише 8,3% – з низьким рівнем адаптованості. Серед представників середньої вікової групи 36,7% осіб мають середній рівень адаптованості, 33,3% – високий рівень, у цілому по групі 70% осіб мають високий і середній рівень адаптованості, а 30% – низький. У представників вікової групи молодого віку особи з високим рівнем адаптованості складають 31%, з середнім рівнем – 17,2% , з низьким рівнем – 51,7%, у цілому по молодшій групі зимівників 48,2% мають високий і середній рівень адаптованості. Аналіз результатів проведених методик у динаміці дає змогу зробити висновки про те, що найвищі показники демонструє старша вікова група зимівників (46-64 pp.). Особливо яскраво проявляється перевага представників старшої групи у результатах, щодо мотиваційної і соціально-психологічної складових психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики.

6. Обґрунтовано психолого-педагогічні засади супроводу членів УАЕ, що має такі етапи: психологічна діагностика кандидатів на участь в УАЕ; навчально-тренувальний етап в умовах, наближених до експедиційних; психологічний супровід протягом зимівлі; реабілітаційний етап. Основою для рекомендації щодо підбору членів експедицій і призначенню начальників можуть слугувати показники вікових і психотипологічних особливостей готовності кандидатів. Щодо рекомендацій за віком, доцільно включати до складу УАЕ зимівників зрілого віку в достатньої кількості (не менше 30%), оскільки вони найбільшою мірою демонструють високі рівні психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики. Крім того, ті групи зимівників, які очолювали начальники зрілого віку, більш ефективно адаптуються до екстремальних умов життєдіяльності в Антарктиці.

У психологічному підборі кандидатів, що рекомендуються до участі в УАЕ, також слід звертати увагу на психотип зимівника: адже дослідження довели, що 64,0 % високо адаптованих зимівників складають сангвініки і флегматики з професійно-результативною та соціальною мотивацією. Серед досліджуваних зимівників з високим рівнем адаптованості до несприятливих умов життєдіяльності найбільший відсоток має психотип Працелюб (поєднання флегматичного темпераменту і професійно-результативної мотивації), на другому місці – психотип Ентузіаст (поєднання сангвінічного темпераменту і соціальної мотивації), третє місце поділяють психотипи Світоч (поєднання

сангвінічного темпераменту і професійно-результативної мотивації) і Майстер (поєднання флегматичного темпераменту і соціальної мотивації) – тому рекомендуємо, щоб більшість зимівників мали переважно такі психотипи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. У подальшому вбачаємо актуальним розробку викладених теоретичних положень щодо розвитку психологічної готовності особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики на етапі підготовки кандидатів-зимівників до участі в УАЕ.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії, розділи монографій

1. Мірошніченко О. А. Вікові особливості психологічної готовності українських зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики : монографія. Житомир : Вид-во «Рута», 2023. 272 с.
2. Мірошніченко О. А. Готовність українських зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики. *Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine: Collective monograph* Maria Curie-Skłodowska Universit. Lublin, 2017. Vol. 1. P. 242–259.

Статті у наукових фахових виданнях України

3. Мірошніченко О. А. Мотивація українських зимівників щодо життєдіяльності в умовах Антарктики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2015. Вип. 6. С. 22–28.
4. Мірошніченко О. А. Види мотивації особистості до професійної діяльності. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2016. № 25. С. 87–93.
5. Мірошніченко О. А. Роль психологічної готовності особистості в адаптації до екстремальних умов життєдіяльності. *Наука і освіта. Педагогіка і психологія*. 2018. № 7-8. С. 77–82.
6. Мірошніченко О., Пасічник І. Вікові особливості психологічної адаптації українських зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики. *Проблеми сучасної психології* : збірн. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський, 2020. С. 228–252.
7. Мірошніченко О. А., Пасічник І. Д. Готовність українських зимівників до життєдіяльності на антарктичній станції. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2020. № 10 (55). С. 58–67.

8. Мірошніченко О. А., Гуцуляк О. П. Роль акцентуації характеру в адаптації особистості до екстремальних умов життєдіяльності. *Наука і освіта. Психологія - медицина - педагогіка*. 2020. № 3. С. 26–33.
9. Мірошніченко О. А. Роль вікових відмінностей індивідуально-типологічних особливостей українських зимівників у процесі адаптації до екстремальних умов. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2021. № 3. С. 63–67.
10. Miroshnychenko O. Psychological Background of Age Differences in the Adaptation of Ukrainian Winterers to Living Conditions in Antarctica. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series «Pedagogy and Psychology»*. 2021. Vol. 7. No. 3 P. 126–133.
11. Мірошніченко О. А. Роль ціннісно-мотиваційної сфери особистості в процесі адаптації українських зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2021. Вип. 14 (59). С. 61–71.
12. Miroshnychenko O., Voznyuk O. Dynamics of indicators of adaptation to life in the Antarctica among polar explorers of different age groups. *Наука і освіта. Психологія – медицина – педагогіка*. 2022. № 2. С. 81–89.
13. Мірошніченко О. А., Бахмутова Л. М. Діагностика вікової диференціації мотиваційної складової професійної діяльності в екстремальних умовах антарктичних експедицій. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. № 1 (28). С. 64–75.
14. Мірошніченко О. А., Бахмутова Л. М. Динаміка типів мотивацій до професійної діяльності в українських антарктичних експедиціях серед зимівників різних вікових груп. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія» : науковий журнал*. Острог : Вид-во На УОА, 2023. С. 53–59.
15. Miroshnychenko O., Bakhmutova L. Motivation for professional activity in extreme conditions in Antarctica among winterers of different age groups. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series «Pedagogy and Psychology»*. 2023. Vol. 9. No. 2. P. 68–77.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

16. Moiseyenko E., Sukhorukov V., Pyshnov G., Mankovska I., Rozova K., **Miroshnichenko O.** et al. Antarctica challenges the new horizons in predictive, preventive, personalized medicine: preliminary results and attractive hypothesis for multidisciplinary prospective studies in the Ukrainian «Akademik Vernadsky» station. *EPMA Journal*. 2016. Vol. 7. Issue 1. Article 11. (Scopus Q 2)

17. Moiseyenko E., Sukhorukov V., Pyshnov G., Mankovska I., Rozova K., **Miroshnichenko O.** et al. Erratum to: Antarctica challenges the new horizons in predictive, preventive, personalized medicine: preliminary results and attractive hypothesis for multidisciplinary prospective studies in the Ukrainian “Akademik Vernadsky” station. *EPMA Journal of preventive, personalized medicine*. 2016. Vol. 7. Issue 1. Article 17. DOI: 10.1186/s13167-016-0067-1 (Scopus Q 2)
18. **Miroshnychenko O.**, Pasichnyk I., Voznyuk A., Kubitskyi S., Roganova M., Tsvietkova H., Shorobura I., Bloshchynskyi I. Study of Ukrainian Polar Explorers' Psychological Readiness for Extreme Environments at the Antarctic Station. *International Journal of Human Movement and Sports Sciences*. 2020. № 8 (6). P. 455–461. DOI: 10.13189/saj.2020.080618 (Scopus Q 4)
19. Мірошніченко О. А. Роль темпераменту зимівника в процесі адаптації к умовам жизнедеятельности в Антарктике. *Наука і освіта. Психологія*. 2016. №7. С. 126–133. (Web of Science)
20. Мірошніченко О. А. Психологічні чинники адаптації особистості до екстремальних умов життєдіяльності. *Наука і освіта: Педагогіка і психологія*. 2014. № 8/CXXV. С. 123–128. (Web of Science)
21. Мірошніченко О. А. Готовність зимівників до виконання професійних обов'язків в Українській антарктичній експедиції. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2020. VIII (93). P. 61–65.
22. Miroshnychenko O., Gutculyak A. The role of individually-typology features in the adaptation of personality to extreme conditions. *The Scientific Heritage*. Budapest, 2020. No 51. P. 69–72.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

23. Мірошніченко О. А., Моїсеєнко Є. В., Литвинов В. А. Основи психофізіологічних та психологічних досліджень операторів екстремальних умов діяльності : підручник. Житомир : Рута, 2015. 296 с.
24. Мірошніченко О. А. Профілактика синдрому «професійного вигорання» у працюючих в екстремальних умовах : навч.-метод. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 155 с.
25. Мірошніченко О. А. Короткий курс клінічної психології: навч.-метод. посіб. для студентів ЦПОДП спеціальності «Психологія». Житомир : Рута, 2016. 156 с.
26. Мірошніченко О. А. Лідерство та його розвиток в екстремальних умовах: навч.-метод. посіб. Житомир : Рута, 2017. 144с.
27. Мірошніченко О. А. Діяльність психолога з підготовки команди фахівців до роботи в екстремальних умовах : навч.-метод. посіб. Житомир : Рута, 2018. 156 с.

28. Мірошніченко О. А. Акмеологічні засади проведення психолого-педагогічних тренінгів для дорослих : навч.-мет. посіб. Житомир : Рута, 2020. 360 с.
29. Моїсеєнко Є. В., Мірошніченко О. А. Конфлікти та шляхи їх попередження у працюючих в умовах ізолюваної групи : навч.-метод. посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 174 с.
30. Моїсеєнко Є. В., Мірошніченко О. А., Мадяр С. А. Технології діагностики і прогнозу психофізіологічного статусу для відбору фахівців до роботи в екстремальних умовах : метод. реком. Київ : Вид. ДУ НАНЦ, 2019. 40 с.
31. Михайлов Б. В., Богомолець О. В., Вінічук Н. О., Мірошніченко О. А. та ін. Інновації у медико-психологічній реабілітації учасників бойових дій та інших надзвичайних ситуацій : клінічна настанова. / Під заг. ред. Б. В. Михайлова. Харків-Київ : «Укрпрофоздоровниця», 2019. 152 с.
32. Мірошніченко О. А. Роль спрямованості особистості в адаптації до порушень динаміки між організмом і середовищем. *Український антарктичний журнал*. 2012. № 10-11. С. 370–374.
33. Мірошніченко О. А. Дослідження психологічних особливостей характеру зимівників українських антарктичних експедицій. *Український антарктичний журнал*. 2013. № 12. С. 300–306.
34. Мірошніченко О. А. Показники психологічної готовності особистості до екстремальних умов життєдіяльності. *Український антарктичний журнал*. 2014. № 13. С. 265–274.
35. Мірошніченко О. А. Нейродинамічні та соціально-психологічні особливості адаптації зимівників // *Український антарктичний журнал*. 2015. № 14. С. 205–216.
36. Мірошніченко О. А., Гуцуляк О. П., Марченко О. В. Впровадження діагностичних процедур і тренінгових програм у психологічну підготовку та реабілітацію зимівників. *Український антарктичний журнал*. 2017. № 16. С. 178–187.
37. Мірошніченко О. А., Гуцуляк О. П. Врахування індивідуально-психологічних особливостей у підготовці до професійної діяльності майбутніх спеціалістів. *Управління закладами освіти на засадах акмеологічного підходу* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. в 2 ч., м. Житомир, 16 бер. 2018 р. Житомир, 2018. Ч. 2. С. 37–42.
38. Мірошніченко О. А., Гуцуляк О. П. Застосування психологічного інструментарію до дослідження індивідуально-типологічних особливостей майбутніх фахівців. *Pregraduálna príprava profesionálov v oblasti vzdelávania dospelých. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Prešove, 18 Mája 2018*. Prešove, 2018. P. 201–211.

39. Мірошніченко О. А. Вікові відмінності психологічних особливостей українських зимівників в процесі адаптації до життєдіяльності в Антарктиці. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса, 2021. Вип. 34. С. 180–184.
40. Miroshnychenko O. Role of Orientation of Personality in Adaptation to Violations of Dynamics between an Organism and Environment. *Антарктика і глобальні системи землі: нові виклики та перспективи* : зб. тез доп. V міжнар. Антарктичн. конф., м. Київ, 17-19 трав. 2011 р. Київ, 2011. С. 297–299.
41. Мірошніченко О. А. Профілактика синдрому «професійного вигорання» у роботі управлінців освіти. Ресурсний підхід в управлінні навчальними закладами : матер. міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Житомир, 16 квітня 2013 р., Житомир, 2013. С. 98–99.
42. Miroshnychenko O. Psychological Peculiarities of Character of Ukrainian Antarctic Expeditions Wintering Members. *Інтернаціоналізація досліджень в Антарктиці – шлях до духовної єдності людства* : зб. тез доп. VI міжнар. Антарктичн. конф., м. Київ, 15-16 трав. 2013 р. Київ, 2013. С. 388–389.
43. Мірошніченко О. А. Психологічні параметри готовності українських полярників до зимівлі в умовах Антарктиди. *Антарктичні дослідження: нові горизонти та пріоритети* : зб. тез доп. VII міжнар. Антарктичн. конф., м. Київ, 12-14 трав. 2015 р. Київ, 2015. С. 182–183.
44. Мірошніченко О. А. Психологічна готовність українських зимівників до екстремальних умов життєдіяльності та особливості їх реабілітації. *Проблеми та перспективи етапного відновного лікування* : зб. тез доп. XV наук.-практ. конф. Всеукраїнської асоціації фізіотерапевтів та курортологів, м. Тернопіль, 10-11 вер. 2015 р. Тернопіль, 2015. С. 98–99.
45. Мірошніченко О. А. Психологічна підготовка українських зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики : зб. тез доп. VIII міжнар. Антарктичн. конф., присвяч. 25-річчю приєднання України до договору про Антарктику, м. Київ, 16-18 трав. 2017 р. Київ, 2017. С. 232–234.
46. Мірошніченко О. А. Психологічна реабілітація українських зимівників після довготривалого перебування в екстремальних умовах Антарктики. *Сучасні технології реабілітації в різних моделях охорони здоров'я* : зб. тез доп. XVI міжнар. наук.-практ. конф. Всеукраїнської асоціації фізіотерапевтів та курортологів. м. Одеса, 25-27 трав. 2018 р. Одеса, 2018. С. 70–72.
47. Моїсеєнко Є., **Мірошніченко О.**, Мадяр С.-А., Розова К., Ковалевська О., Моїсеєнко О. Нові методи діагностики та прогнозування психофізіологічного стану для вибору спеціалістів до роботи в екстремальних умовах. *IX Міжнародна антарктична конференція, присвячена 60-річчю підписання договору про Антарктику в ім'я миру та розвитку міжнародної співпраці* : зб. тез доп. м. Київ, 14-16 травня 2019 р., Київ, 2019. С. 80–81.

48. Мірошніченко О. А. Адаптація різних типів особистості українських зимівників до умов життєдіяльності в Антарктиці. *Особистісне зростання: теорія і практика* : зб. наук. праць IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Житомир, 21 квіт. 2020 р. Житомир, 2020. С. 132–135.
49. Мірошніченко О. А. Особливості психологічної адаптації українських зимівників до життєдіяльності в екстремальних умовах. *Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин* : зб. наук. праць XII міжнар. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2020 р. Кам'янець-Подільський, 2020. С. 124–127.
50. Мірошніченко О.А., Марченко О.В. Формування лідерських якостей особистості як засіб протистояння стресовим умовам. *Андрагогічний супровід особистісного та професійного зростання педагога* : зб. наук. праць регіон. наук.-практ. інтернет-конф. Житомир, 30 вересня 2020 р. Житомир, 2020. С. 162–166.
51. Мірошніченко О. А. Роль тренінгових програм у процесі психологічної підготовки до діяльності в екстремальних умовах. *Педагогічні інновації* : зб. наук. праць всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Миколаїв, 28-29 квітня 2021 р. Миколаїв, 2021. С. 41–43.
52. Miroshnychenko O. Age Features of Psychological Readiness of Winterers to Life in Antarctica. *International Antarctic Conference dedicated to the 25th anniversary of raising of the National Flag of Ukraine at the Ukrainian Antarctic Academician Vernadsky Station*. Kyiv, May 11-13 2021. Kyiv, 2021. PP. 111–112.
53. Мірошніченко О. Вікові відмінності показників психологічної готовності українських зимівників до життєдіяльності в Антарктиці. *Актуальні проблеми особистісного зростання* : зб. наук. праць всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Житомир, 13 травня 2021 р. Житомир, 2021. С. 193–195.
54. Мірошніченко О. А. Адаптація до екстремальних умов життєдіяльності як прояв самореалізації особистості. *Створення, підтримка та розвиток безпечного освітнього середовища в закладі освіти* : зб. наук. праць регіон. наук.-практ. інтернет-конф. Житомир, 12 грудня 2022 р. Житомир, 2022. С. 61–64.

Праці, що додатково відображають наукові результати дисертації:

55. Мірошніченко О. А. Цінності та ідеали особистості як основа формування соціально значущих якостей майбутнього вчителя. *Наука і освіта. Педагогіка і психологія*. 2010. № 4–5/LXXXII. С. 115–120.
56. Мірошніченко О. А. Соціально-професійна орієнтація майбутнього вчителя. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія*. 2010. Випуск № 7 (167). С. 117–122.

57. Мірошніченко О. А. Формування особистості майбутнього вчителя іноземних мов на основі діяльнісного підходу. *Наука і освіта. Педагогіка і психологія*. 2011. № 6/СІІ. С. 163–166
58. Мірошніченко О. А., Хомяк Н. М. Дослідження міжособистісних стосунків фахівців сфери управління. *Наукові підходи в управлінні навчальними закладами* : матер. всеукр. наук.-практ. конф. Житомир, 28 квітня 2015 р., Житомир, 2015. С. 452–455.

АНОТАЦІЯ

Мірошніченко О.А. Психологічна готовність особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики в контексті вікової періодизації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» (053 – Психологія). – Національний університет «Острозька академія», Острог, 2023.

Представлено аналіз змісту і сутності психологічної готовності, виділено її структурні компоненти. Виокремлено три рівні психологічної готовності: задовільний, достатній, високий. Побудовано функціонально-особистісну модель психологічної готовності українського зимівника до життєдіяльності в умовах Антарктики. Проведено комплексне емпіричне вивчення психологічної готовності у зимівників виокремлених вікових груп. Проаналізовано особливості психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики у представників різних психотипів зимівників. З'ясовано, що більшість зимівників володіють достатнім та високим рівнем психологічної готовності до життєдіяльності в екстремальних умовах. Розглянуто соціально-психологічний аспект урахування вікових особливостей та індивідуально-типологічних якостей зимівників антарктичної станції з метою створення стабільного колективу. Визначено вплив начальника експедиції на успішність адаптації зимівників до екстремальних умов Антарктики. Обґрунтовано психолого-педагогічні засади відбору кандидатів в українські антарктичні експедиції з урахуванням вікових та індивідуально-типологічних особливостей. Практична значимість отриманих результатів полягає у розробці на їх основі тренінгової програми «Формування психологічної готовності до діяльності в умовах антарктичної станції», яка складається з 4 етапів: діагностичного, навчально-тренувального, супровідного, реабілітаційного.

Ключові слова: психологічна готовність, життєдіяльність зимівників, екстремальні умови, адаптація, спрямованість особистості, психотип, психограма зимівника.

ABSTRACT

Miroshnychenko O.A. Psychological Readiness of an Individual for Life in Antarctic Conditions in the Context of Age Periodization. – The Manuscript.

Dissertation for a Doctor Degree of Psychological Sciences: Specialty 19.00.07 "Pedagogical and Age-related Psychology" (053 - Psychology). – National University "Ostroh Academy", Ostrog, 2023

The paper provides a theoretical and methodological justification and an empirical study of the problem of the psychological readiness of an individual for life in Antarctic conditions in the context of age periodization. An analysis of the content and essence of the psychological readiness for life activities of specialists of different age categories, whose professional activity takes place in extreme environmental conditions and socio-spatial isolation, is presented. It is proved that the activities of the team of winterers of the Ukrainian Antarctic station "Akademik Vernadsky" have a unique specificity if it compared to other teams working in special conditions. It was determined that the following factors have a harmful effect on their health and psychological well-being: harsh climate, regional photoperiodic features, time zone shift, meteorological phenomena, isolation from the surrounding world, sensory and social deprivation, unusual environmental conditions.

The content and essence of psychological readiness for life in extreme conditions revealed through their structure. Taking into account the existing approaches to the structure of psychological activity, personal and functional readiness are highlighted. Personal readiness includes the following components: psychophysiological, motivational, characterological; functional - adaptive, intellectual, socio-psychological. Each of these components is filled with certain personal and professional qualities.

Therefore, we understand the psychological readiness of a person to live in extreme conditions (which include the conditions of the Antarctic) as an integral formation of the personality, which consists in a focus on activities in extreme conditions, arises on the basis of a positive attitude towards such activities, is conditioned by personal needs and stable motives, awareness the social significance of work, as well as the presence of professionally important and socially significant qualities that ensure the proper performance of professional duties in extreme conditions.

Taking into account the results of the conducted analysis, three levels of psychological readiness of an individual to life in Antarctic conditions are distinguished: satisfactory, sufficient, high. The basis for determining the levels was based on the signs of success/failure of the winterer's adaptation to extreme conditions and social-psychological integration in a closed team.

A functional and personal model of the psychological readiness of the Ukrainian winterer for life in Antarctic conditions were built. The model contains

factors, mechanisms and criteria, which are deployed differently depending on the age and typological characteristics of the winterer.

A comprehensive empirical study of the psychological readiness of winterers of different age groups and psychological types was conducted. As a result, it was found that among the winterers there are mostly those who have a sufficient and high level of psychological readiness for life in extreme conditions, which indicates that Ukrainian winterers are ready to perform professional duties at the Antarctic station.

Were analyzed the peculiarities of psychological readiness for life activities in Antarctic conditions in representatives of various psychotypes of winterers. The socio-psychological aspect of taking into account the age characteristics and individual-typological qualities of the winterers of the Antarctic station with the aim of creating a stable team is considered. It was determined the influence of the head of the expedition on the success of adaptation to the extreme conditions of the Antarctic of his subordinates. The psychological and pedagogical principles of the selection of candidates for Ukrainian Antarctic expeditions, taking into account age and individual typological characteristics, are substantiated. It can become the basis for recommendations on the selection of expedition members and the appointment of expedition leaders. The most effective method of preparing Ukrainian winterers for life in Antarctic conditions was revealed - social and psychological training.

The results of the dissertation are based on a comprehensive psychological study of 10 groups of Ukrainian Antarctic expeditioners with a total number of 71 people aged 22 to 64. The empirical part of the research was conducted on the basis of the National Antarctic Scientific Center of the Ministry of Education and Science of Ukraine, which organizes annual scientific expeditions to the Ukrainian Antarctic station "Akademik Vernadsky". The practical significance of the obtained results lies in the development of the training program "Formation of Psychological Readiness for Activities in the Conditions of the Antarctic station" which based on them, consists of 4 stages: diagnostic, educational and training, accompanying, rehabilitation.

Key words: psychological readiness, life activity of winterers, extreme conditions, adaptation, personality orientation, psychotype, psychogram of winterer.

Підписано до друку 20.09.2023 р.
Формат 60х84/16 Папір офсетний №1.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 2,8 Обл. вид. арк. 1,5
Наклад 100 прим. Зам. 3861

Віддруковано в ПП “Рута”
10014, Україна, м. Житомир, вул. Мала Бердичівська 17а
*Свідоцтво про внесення в Державний реєстр
серія ДК №3671 від 14.01.2010*